

159643

T.C.
ANKARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
GAZETECİLİK ANABİLİM DALI

TELEVİZYON İZLEYİCİSİ VE FARKLI OKUMALAR: "ÇOCUKLAR
DUYMASIN" ÖRNEK OLAYI

159643

Yüksek Lisans Tezi

Kıymet Bercis Mani

Tez Danışmanı
Doç. Dr. Ayşe İnal

Ankara-2005

T.C.
ANKARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
GAZETECİLİK ANABİLİM DALI

TELEVİZYON İZLEYİCİSİ VE FARKLI OKUMALAR: "ÇOCUKLAR
DUYMASIN" ÖRNEK OLAYI

Yüksek Lisans Tezi

Tez Danışmanı: Doç. Dr. M. Ayşe İnal

Tez Jürisi Üyeleri

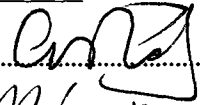
Adı ve Soyadı

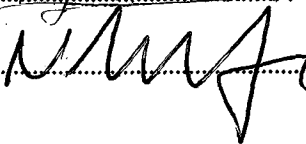
Doç. Dr. M. Ayşe İnal

Doç. Dr. MURAT GÜVENİR

Yrd. Doç. Dr. Nilüfer Tınır

İmzası

Tez Sınavı Tarihi: 23/05/2005

İÇİNDEKİLER

1. GİRİŞ	1
2. KİTLE İLETİŞİM ARAÇLARININ ETKİLERİ	
SAVINDAN İZLEYİCİ TEMELLİ ARAŞTIRMALARA:	
KURAMSAL ÇERÇEVE	11
2.1. Kitle İletişim Araçlarının Etkilerine	
Dair İlk Tartışmalar.....	11
2.1.1. Frankfurt Okulu Geleneği	12
2.1.2. Anadamar Çoğulcu Yaklaşım	15
2.1.2.1. Aktif İzleyici Savının	
Ortaya Çıkışı	18
2.1.2.2. Medyanın Uzun Dönemli	
Etkileri	23
2.2. Eleştirel Medya Çalışmaları	26
2.2.1. Kültürel Çalışmaların Ortaya	
Çıkışı	26
2.2.2. Eleştirel Marksist Gelenek	28
2.2.2.1. Araçsalcı Marksist Yaklaşım	30
2.2.2.2. Eleştirel Ekonomi Politik	
Yaklaşım	31
2.2.3. Yapısalcı Paradigma	33
2.3. Kültürel Çalışmalar Ve Alımlama Analizleri	46
2.3.1. İzleyici Sorunu Üzerine	46
2.3.2. Kodlama/Kodaçımılama Modeli: Hall	48

2.3.3. Etnografik Çalışmalardan Uzanan	
Köprü: Morley	52
2.3.4. Metinlerarası Okuma: Fiske	54
3. "ÇOCUKLAR DUYMASIN" ÖRNEĞİNE DOĞRU:	
METODOLOJİK ÇERÇEVE	58
3.1. Türsel Özellikleri Bağlamında	
"Çocuklar Duymasın"	60
3.2. Sosyal Bilimlerde Araştırma	
Yöntemi Olarak "Odak Grup"	63
3.3. Odak Gruplarla "Çocuklar Duymasın"	66
4. ÇOCUKLAR NEYİ DUYAR NEYİ DUYMAZ:	
ODAK GRUP GÖRÜŞMELERİNİN ÇÖZÜMLEMESİ	72
4.1. İzleme Pratikleri Bağlamında Çocuklar	75
4.2. Tipleştirilmelerin Anlamlandırılması	
Süreci	78
4.2.1. Kadının "Tartışmalı" Konumu	81
4.2.2. Karşıtlıkların Ürettikleri	90
4.3. Özdeşlik Konumları ve Kültürel	
Gerçeğe Benzerlik	99
4.4. Metinlerarası Okumalar	109
5. SONUÇ	112
KAYNAKÇA	121

BÖLÜM I

GİRİŞ

Kitle iletişim araçları üzerine yapılan inceleme ve araştırmalar genel olarak araçla tüketici arasındaki ilişki biçimlerine odaklanmıştır. İletişim araçlarının kullanıcılar üzerindeki etkileri, araçların ortaya çıkışından yaygın düzeyde kullanıma ulaşmasına kadar devam eden süreçte en sık gündeme gelen ve hakkında en fazla "kaygı" duyulan konu olmuştur. Uzun yıllardan bu yana üzerine çeşitli araştırmalar yapılan medya ve etkileri konusu, hem çok boyutlu hem de çetrefilli oluşundan dolayı birçok tartışmayı da beraberinde getirmiştir. Medyanın kişiler üzerinde güçlü etkileri olduğu savıyla başlayan tartışmalar, farklı ekollerin bu konu üzerine yaptığı çok sayıdaki araştırmayla birlikte günümüze kadar çeşitli kavramsallaştırma biçimlerine bürünmüş, gerek kuramsal gerek metodolojik açıdan pek çok kez dönüşüme uğramıştır.

1935-40'lardan bugüne medya üzerine gerçekleştirilen çalışmaları kabaca iki gruba ayırmak mümkündür. Bu açıdan ele alındığında ilk grupta "anadamar", "geleneksel", "çoğulcu" gibi adlarla anılan çalışmalar yer alır. Medyanın çoğulcu, liberal toplumdaki işlevinin

olumlanması üzerine kurulan geleneksel çalışmalar içerisinde iletişim araçları ampirik, pozitivist bir bilim anlayışıyla ele alınmış ve etki sorunu incelemelerinde nicel analiz yöntemleri kullanılmıştır. Önceleri doğrudan, ani ve kısa dönemli etkiler ve dolayısıyla pasif, edilgen bir izleyici iddiasıyla devam eden bu araştırmalar daha sonra geliştirilen yeni modeller doğrultusunda yerlerini uzun dönemli etkiler ve aktif, kendi doyumunu amaçlayan izleyici savına bırakmıştır.

Medya çalışmaları içerisinde diğer grupta ele alınan yaklaşımlar ise, kökenini Marksist bir toplum eleştirisinden alan, daha sonra yapısalcılık içinde dönüşerek kültürel çalışmalara kadar uzanan ve Frankfurt Okulu ile ekonomi politik yaklaşımı da içinde barındıran kuramsal eğilimlerdir. İkinci grubun ortak paydasını oluşturan öğeler, kapitalist düzene ve liberal siyasal sisteme yönelttikleri eleştirilerdir ve bu nedenle de eleştirel medya çalışmaları olarak adlandırılmaktadırlar.

Eleştirel iletişim kuramlarıyla beraber, iletişim pratiğini tüm unsurlarıyla birlikte düşünme anlayışı gelişmiştir. Bu doğrultuda, "özgül bir içeriğin davranışçı terimlerle yalıtılabileceği ve bu içeriğin yine yalıtılmış olan etkileriyle ölçülebileceği anlayışının yerini çok farklı bir kavrayış, her bir

unsurun kültürel yönünün, göstergesel veya söylemsel karakterinin anlaşılması; medyanın anlam alanı içinde ve bu alan aracılığıyla iş gördüğü bilinci almıştır. Orada, zaten gerçekliğin içinde bulunan, sadece ve problemsiz olarak gerçekliğin sahip olduğu, dilin ve diğer medya sistemlerinin basitçe alıcılarının bomboş zihinlerine ve bilincine çevrilebildiği bir 'mesaj' yoktur" (Hall, 1989).

Eleştirel kuramların gelişimi içerisinde anlam sorunu, varolan bir gerçekliği yansıtan sabit bir kategori olarak değil bir pratik olarak ele alınmış ve anlamın kurulması süreci içerisinde ayna gibi -yansıtmacı bir anlayışla değil-, dil gibi -inşaacı bir anlayışla- işlev gördüğü kabul edilmiştir. Bu yaklaşım doğrultusunda bir pratik olarak anlam; toplumsal ilişkiler ve yapılar içinde tekrar tekrar üretilir, ancak "özel kültürel ve siyasal pratikler tarafından çeşitli toplumsal konumlara eklemlendiği ve eklemlenebildiği sürece; keza toplumsal özneleri kurduğu ve yeniden kurduğu sürece toplumsal olarak işleyebilir. Edilgen izlerkitle olarak zaten çağrılan veya çağrılabilen, değişmez boş toplumsal özneler yoktur" (Hall, 1989).

Anlamaların kurulması ve anlamlandırma süreçlerinin yanı sıra ve hatta devamı olarak bu süreçler dolayısıyla kurulan özneye de bir o kadar önem veren kuramlar,

özellikle post-yapısalcı yaklaşım ve onu medya çalışmalarına taşıyan ve bu tezin de üzerinde temellendiği teorik çerçeveyi oluşturan kültürel çalışmalar geleneği olmuştur.

Bu tür bir yaklaşım, hem iletişim pratiği içerisinde gereken tüm unsurlara ilgi göstermeyi amaçladığı hem de özneyi bir anlamlandırma pratiği olarak algılamamanın ve böylece alımlama analizlerinin yolunu açtığı için oldukça önemlidir. Özne bir anlamlandırma pratiği ve anlamlandırma da sürekli ve anlık pratiklere ilişkin bir sorun olarak ele alındığında; bir metnin sabit, herkesin üzerinde uzlaşacağı tek bir anlamlandırma biçimiyle okunacağı varsayımı dayanaklarını tamamen yitirmiş olur. Metinle okuyucu arasındaki ilişkide metnin tek yönlü belirleyiciliğini olanaksız kılan bu anlayışla birlikte kültürel çalışmalar geleneği, izleyicinin çeşitli düzeylerdeki özerkliğine vurgu yaparak, dikkatlerin alımlama sürecine çevrilmesine önayak olmuştur. Bu gelenek içerisinde gelen kuramcıların geliştirdikleri "metnin çokanlamlılığı", "farklı okuma biçimleri", "metinlerarası okuma" gibi kavramsallaştırmalar ise, içerikle okuyucu arasındaki ilişkinin incelenmesi sürecinde yararlanılan kilit unsurlar haline gelmiştir.

Bir kitle iletişim aracı olarak televizyonun gündelik hayatın vazgeçilmez bir parçası haline geldiği

günümüzde ise, alımlama analizlerinde ilginin haber metinlerinden popüler kültür ürünlerine doğru kaydığı gözlenmektedir.

Bu anlamda Türk televizyon kanallarına bakıldığında, son dönemde özellikle diziler konusunda bir rekabetin yaşandığı, her gün başka bir kanalda yeni bir dizinin başladığı göze çarpmaktadır. Son birkaç yılda ise, yaşanan bu dizi bombardımanı arasında durum komedileri ön plana çıkmaktadır. Bu diziler çok tüketildikleri için televizyon kanallarının ticari amaçlarına hizmet etmenin yanı sıra, aslında içlerinde pek çok söylemin dolayımlandığı metinler oldukları için de dikkat çekmektedirler. Küçük yaştaki çocuklardan onların anne babalarına hatta büyükanne büyükbabalarına kadar geniş bir yaş aralığı içerisinde oldukça fazla sayıda izleyiciye hitabeden durum komedileri arasında, son yıllarda yapılan izleme ölçümlerine göre ciddi bir paya sahip olanlardan biri de Çocuklar Duymasın adlı dizidir. Bu dizi ayrıca, üretim süreci boyunca "kadınlık" ve "erkekliğe" dair kavramsallaştırmalar bağlamında yerel değerlere, geleneklere ve sosyal sınırlara ilişkin çatışmaların kodlandığı bir metin olması dolayısıyla da önemlidir. Özne olarak kurulması sürecinde izleyicinin aynı zamanda varolan kültürel söylemler içinde de kurulduğu anlayışından hareketle, bu tür kodlamaların

nasıl kodaçımlandırıldığına dair bir analizin son derece faydalı olacağı düşünülmektedir.

Diğer yandan, "televizyonun etkileri üzerine yapılmış çok sayıdaki çalışmadan yalnızca birkaçı izleyici olarak çocuk üzerine odaklanmıştır. Gerçekte sorun, konunun sosyolojik öncülleri tarafından (Liebert, Gerbner gibi) esas olarak şiddet gibi belirli bir içerik tipinin ortaya çıkış sıklığı ile bağlantılı olarak bir baskın imaj anlayışı yönünde ele alınmıştır" (Timisi, 1991). Bu tez içerisinde yürütülen alımlama çalışması için izleyici olarak çocuklardan oluşan grupların seçilmesinin başat nedenlerinden birisi de, bu tür çalışmaların az oluşu temeline oturmaktadır. Ancak bir o kadar önemli olan diğer unsur ise, özellikle tezin kuramsal dayanakları bağlamında konuya yaklaşıldığı zaman kendini gösteren sorunsallardır. Keza kültürel çalışmalar geleneği içerisinde çeşitli düzeylerdeki özerkliğine vurgu yapılan özne konumları birer anlamlandırma pratiği olarak ele alındığına ve alımlama analizlerinin yolu da bu şekilde açıldığına göre; genellikle televizyonu aileleriyle birlikte izleme ve dolayısıyla bu izleme anlarında edindikleri deneyimler doğrultusunda ailelerine benzer bir yaklaşımla metni okuma eğiliminde olan çocukların aynı diziyi bambaşka bir ortamda izlerken hangi ölçüde kendi öznel konumlarından

konusacaklarına, metinlerarası okumalardan ne derece yararlanacaklarına ve farklı okumalar gerçekleştirip gerçekleştirmeyeceklerine ilişkin sorular da bu araştırmanın problemi açısından ayrıca önem taşımaktadır.

Tam da bu çerçeveden bakıldığında; bir uzlaşa geliştirmeye ya da hemfikir olunan kararlar alınmasına değil de; davranışlar, algılar ve katılımcıların görüşleriyle ilgili bakış açısı sağlayan veriler üretmeye yönelik olması, odak grup çalışmalarının bu tezin yöntemi olarak belirlenmesinde en önemli etkindir. Odak grup yönteminin başat özelliklerinden birisi, yöneltilen açık uçlu sorularla katılımcıların kendi öznel konumlarını temel alarak cevap vermelerinin beklenmesidir ki bu da yöntemin, tezin kuramsal çerçevesine ne kadar uygun olduğunun bir göstergesidir.

Üç ayrı grup halinde yürütülen çalışmalarda grupların yaş seviyesine göre belirlenmesindeki amaç, katılımcıların yaşla orantılı olarak farklı okumalar yapabilme olasılıklarının varsayılması ve benzer şekilde metinlerarası okuma gerçekleştirme olasılıklarının yaşla ilintisinin değerlendirilmesidir. Buradan yola çıkarak, özellikle gruplar arasında en küçük yaş seviyesini oluşturan anaokulu grubundaki katılımcıların tartışmalı okumalar gerçekleştirmekten ziyade, alımlama sürecinde ve tipleştirmelemleri anlamlandırırken kendi özdeşlik

konumlarından hareket edecekleri varsayılmaktadır. Benzer şekilde ilkokul üç ve altıncı sınıflardan seçilen katılımcıların da yine özdeşlik konumlarından yararlanacakları, ancak yaşla doğru orantılı olarak farklı okumalar yapabilme olanaklarının ve metinlerarası okumalardan yararlanma olasılıklarının artacağı varsayımlarından hareket edilmektedir.

Alımlama analizlerinin medya çalışmaları içerisindeki önemi ve Türkiye’de bu tür araştırmaların artmasının gerekliliği ortadadır. Ayrıca, “çocukların televizyon programlarını anlamlandırabilmelerinin gelişime bağlı yönlerine ilişkin en açık bilgiyi, yetişkinler için hazırlanmış olan -durum komedileri, aile dramaları gibi- dramatik programları anlamaları üzerine yapılmış araştırmaların sağladığı” (Timisi, 1991:53) yönündeki güçlü sava ilaveten, bir durum komedisi örneği olarak “Çocuklar Duymasın” adlı dizinin topladığı ilgi de dikkatlerden kaçacak gibi değildir. Özetlemek gerekirse, yukarıda bahsi geçen kaygılar ve varsayımlarla yola çıkan ve teorik temelini kültürel çalışmalar geleneğinden alan bu tezin amacı, Çocuklar Duymasın dizisinin çocuk yaştaki izleyiciler tarafından nasıl alımlandığının ve alımlama sürecinde geliştirilebilecek farklı okuma biçimlerinin analizini yapabilmektir.

Tezin birinci bölümünde, neden böyle bir araştırmaya gerek duyulduğunu ve çalışmanın neyi amaçlayarak ne yönde ilerleyeceğini ortaya koymak üzere bir giriş yapılmıştır.

Giriş bölümünün ardından ikinci bölümde ise, medya çalışmaları içerisinde dünden bugüne izleyici kavramsallaştırmalarına ilişkin genel bir kuramsal çerçeve çizilmiştir. Kuramsal çerçevenin oluşturulması sırasında önce etki paradigmasının doğuşundan bahsedilmiş ve bu anlamda çeşitli araştırmalara imza atmış farklı yaklaşımlar üzerinde durulmuştur. Anadamar ve eleştirel olarak iki disipline ayrılan medya çalışmalarının eleştirel kanadından devam edilerek, çalışmaya asıl kuramsal dayanağını veren kültürel çalışmalar geleneğinin temelini atan yaklaşımlar ele alınmıştır. Bu bölümde son olarak, kültürel çalışmalar içerisinde alımlama analizlerine ilişkin olarak yapılan çalışmalar ve izleyici sorununa dair ortaya atılan kavramlar tartışılmıştır.

Araştırmanın yönteminin ve bu yöntem doğrultusunda gerçekleştirilecek uygulamaların açıklandığı üçüncü bölümde, Çocuklar Duymasın dizisinin türsel özelliklerine yer verilmiştir. Bu bölümde ayrıca, yöntem olarak belirlenen odak grup çalışmasının genel nitelikleri ve neden bu yöntemin benimsendiği üzerine bir tartışma yürütülmüştür.

Dördüncü bölüm, gerçekleştirilen odak grup görüşmelerinin çözümlenmesine ayrılmıştır. Odak gruplara ilişkin analizler, kuramsal çerçevenin oluşturulması sırasında özellikle üzerinde durulan kavramlar bağlamında gerçekleştirilmiş ve temel olarak çocukların diziyi izleme pratikleri, tipleştirilmelerinin alımlanması sürecinde ortaya çıkan stratejiler ve farklı okumalara ilişkin bulguların saptanmasına çalışılmıştır.

Son olarak beşinci bölümde, elde edilen bulguların kuramsal anlamda özet olarak değerlendirildiği sonuç kısmı yer almaktadır. Odak gruplar görüşmelerinin çözümlenmesi sırasında ortaya konan veriler, sonuç kısmında kuramsal açıdan tartışılmış ve buna göre belli saptamalar yapılmıştır.

BÖLÜM II

KİTLE İLETİŞİM ARAÇLARININ ETKİLERİ SAVINDAN İZLEYİCİ TEMELLİ ARAŞTIRMALARA: KURAMSAL ÇERÇEVE

2.1. Kitle İletişim Araçlarının Etkilerine Dair İlk Tartışmalar

Kitle iletişim araçları ya da son dönemde kullanımı daha yaygın adıyla medya üzerine yapılan çalışmalar, tarihsel açıdan temellerini yazılı basının gelişiminden alırlar. İlk kez XVII. yüzyılda Avrupa'da yayınlanmaya başlayan gazeteyi, süreli yayınlar olan dergiler takip etmiş, daha sonra XIX. yüzyılda İngiltere'de endüstri devriminin başlaması ve bununla bağlantılı olarak gelişen enformasyon devrimi, kapitalist pazar ekonomisi içerisinde yeni arayışlar için kapıyı aralamıştır. XX. yüzyıl ise, "kitle iletişim araçları çağı" olarak adlandırılabilen bir döneme işaret eder. Bu yüzyılın ilk yarısına yine yazılı basın hakim olurken, ikinci yarısıyla birlikte iletişim araçları alanında egemenlik önce radyo (1920) daha sonra da televizyona (1950) kaymıştır (Tokgöz, 1994).

Kitle iletişim araçlarının etkileri ise, radyo ve televizyonun fakat özellikle de sinema sektörünün

geliştiği dönemde sorun olarak ele alınmaya başlamıştır. Birinci Dünya Savaşı sonrası gerçekleştirilen ve medyanın ani ve doğrudan etkileri varsayımı üzerine kurulu olan ilk "etki" çalışmaları, dönemin sosyoloji ve psikoloji kuramlarıyla tam bir uyum içerisinde yürütölmekteydi. Bu bağlamda, etki paradigması üzerine yapılan ilk çalışmalar, filmlerin çocuklar üzerinde olumsuz etkileri olduğu yolunda ortaya çıkan ahlaki panik nedeniyle US Motion Pictures'a yönelik artan baskılar sonucu, 1920'lerin sonlarına doğru geliştirilen "Payne Fund çalışmaları" olarak bilinir. Ancak Birinci Dünya Savaşı'nı izleyen dönemde devam eden çalışmalar neden-etki ilişkilerini ortaya sermekten ziyade, propagandanın tesirleri üzerine yoğunlaşmaktaydı (Lowery, DeFleur, 1988).

Birinci ve İkinci Dünya Savaşını izleyen yıllar boyunca iletişim araçları -özellikle de araçların etkileri- üzerine geliştirilen kuramsal tezleri iki farklı kutup içerisinde ele almak doğru olur.

2.1.1. Frankfurt Okulu Geleneği: Kötümser Kitle Kültürü Tezi İyimser Çoğulcu Yaklaşımla Karşı Karşıya

Bu kutuplardan birincisi, yani 1940'lardan başlayarak alana hakim olan ve medyanın etkileri

konusunda birçok araştırmaya damgasını vuran anadamar yaklaşım, diğer kutupta yer alan Frankfurt Okulu'nun kitle toplumu tezine karşılık olarak inşa edilen kavramsal bir paradigma doğrultusunda ilerlemiştir (Morley, 1992). Frankfurt Okulu'nun eleştirel geleneği ve kötümser tezi, İkinci Dünya Savaşı yıllarında yükselen faşizm dalgası ve Okul üyelerinin can korkusu nedeniyle ABD'ye taşınmış ve Lazarsfeld'in pozitivist sosyolojisiyle buluşması burada gerçekleşmiştir. Ancak, insanların, özellikle de güçlü liderler tarafından kitle propagandasında araç olarak kullanılan iletişim araçlarının etkileri karşısında savunmasız kaldıkları iddiasında olan kitle toplumu tezi; bu tez içerisinde vurgu yapılan kitle kültürü-faşizm bağlantısı ve medyanın bu bağlantının kurulmasındaki rolü, ABD'li araştırmacılar tarafından kabul edilemez bulunmuştur. Keza Amerikan görgücü yaklaşım araştırmacılarına göre Frankfurt Okulu'nun tezi medyanın etkilerinin fazla doğrudan ve dolaysız olduğunu iddia etmekte, bu şekilde medya/lider ile kitleler arasındaki sosyal yapılar kırılmakta ve bu da, Amerikan halkının çoğulcu doğasını yansıtmamaktaydı (Morley, 1992).

ABD geleneği araştırmacıları Frankfurt Okulu'nunki kadar toplumsal kaygılar taşımayıp buna gerekçe olarak da siyasal sistemin dayanağına çoğulculuğu yerleştirmişler

ve medyanın araştırılması gereken sosyal etkileri olduğunu, ancak bu etkilerin ne çok güçlü ve basit ne de doğrudan olduğunu ileri sürerek, bu dolaylılığın doğasının da araştırılması gerektiğinin altını çizmişlerdir. Hall'un da dediği gibi; medya etkileri hakkındaki toplumsal öngörüler arasında yapılan iyimser ve kötümser ayırımından belki de daha önemli olanı, iki okulun teorik ve metodolojik yaklaşımları arasında gözetilen ayırımdır (Hall, 1999:80). Bu noktada Avrupalı yaklaşımın eleştirel sosyal teorisinin kapsamlı felsefi analizlerine karşılık olarak, Amerikan yaklaşımın ampirik, pozitivist ve davranışçı olduğunu ve medyanın etkileri üzerine yürütülen araştırmaları bu bağlamda nicel analizlerle ortaya koyduklarını söylemekte yarar var. Sosyal psikoloji disiplini ile iç içe ilerleyen Amerikan görgücü yaklaşım, Frankfurt Okulu'nun tezinden etkilenmek yerine Avrupalı eleştirinin yerini almıştır ve bu yaklaşım doğrultusunda, medyanın etkileri karşısında davranışlarda meydana gelen değişimin ölçülmesini amaçlayan çalışmalar yapılmaya başlamıştır.

2.1.2. Anadamar oğulcu Yaklaşım: Kitle İletişim Araçlarına Yönelik Kısa Dönemli Etki Çalışmaları

Medyanın izleyicilerin tutumları üzerinde ne gibi etkileri olduğuna odaklanan ve nicel yöntembilim esasına dayanan ilk dönem çalışmalara geri dönersek, savunulan varsayımı şöyle özetleyebiliriz: medya, tutumlarında değişiklik yaratacak şekilde bireylere tesir ediyorsa, bu noktada tutum değişikliklerinin ampirik olarak gösterilebilmesi gerekir.

Şiddet içeren medya metinlerine dair yapılan çalışmaların yanı sıra, özellikle seçmenlerin tercihleri ve oy verme davranışları üzerine de pek çok araştırma gerçekleştirilmekteydi. Ancak tutum kavramının ortaya atılmasıyla birlikte, toplumsal analizler yerlerini bireysel tutum değişikliklerinin deneysel yöntemle incelenmesine bıraktılar ve böylece toplumsal çevre ile birincil ve ikincil gruplar araştırma alanı dışına taşınmış oldu.

Diğer yandan, medyanın etkileri konusu kültürel, siyasal ve toplumsal etkiler başlıkları altında toparlanabilir. Öncelikle, yeni medyayla ilişkilendirilen kitle kültürünün yayılmasının sonucu olarak yüksek kültürün yerinden edilmesi, bozulması ve önemsizleşmesi biçiminde kültürel etkilerden bahsedilmekteydi. Siyasal

etkiler, medyanın yanlış çağrılar, propagandası ve etkisi karşısında kitlelerin güçsüzlüğü olarak tanımlanıyordu. Toplumsal olarak tanımlanan etkiler ise, topluluk bağlarının, aracı yüzyüze grupların dağılması ve kitlelerin, medya yoluyla seçkinlerin ticarileşmiş etkilerine açık kalmaları biçiminde özetlenmiştir (Hall, 1999:80)

Bu görgül yaklaşımı izleyen dönemde yine nicel yöntembilimsel yaklaşımın egemen olduğu araştırmaların ortaklaşa destekledikleri sonuç, medyanın etkilerinin varsayıldığı kadar güçlü olmadığı idi. Keza, *People's Choice*'ta (Lazarsfeld et al. 1944) insanların medyanın etkileri sonucu politik davranışlarını değiştirdiklerine dair çok az veri bulunduğu iddia edildikten sonra Katz ve Lazarsfeld, *Personal Influence* (1955) adlı çalışmalarını, 1940 Başkanlık seçimlerinin ardından geliştirdikleri "iletişimin iki kademeli akışı" modeli üzerine temellendirmişler ve "fikir önderleri" ve "eşik bekçileri"nin rolünün iletişim süreci içerisindeki öneminin altını çizmişlerdir. Katz, Berelson ve Lazarsfeld etki konusunda yaptıkları ilk saha araştırmalarının ardından geliştirdikleri iki aşamalı iletişim modelinde, birincil grubu yeniden keşfetmiş ve medyanın etkilerinin kişiler arası iletişimden daha az olduğunu bulguladıklarını savunmuşlardır. Böylece,

iletişim çalışmalarında "sınırlı etki" savı dönemi açılış, medyanın doğrudan etkisi kabul artık yerini sınırlı etkiye bırakmış ve beri yandan da eşik bekçileri ve fikir/kanaat önderlerinin önemi ön plana çıkmıştır. Buna göre, kişiler üzerinde asıl etkili olan araya giren diğer faktörlerdir ki bunlar kanaatleri etkilemede çok daha başarılı oldukları savunulan kanaat nderleriydi ve araştırmacılar, medya sunumlarını önce kanaat önderlerinin aldıkları ve ardından bu bilgileri toplumun daha az aktif üyelerine aktardıkları düşüncesinden hareket etmekteydiler (Lazar, 2001).

Bu modelle birlikte toplumsal ilişkiler ve kişiler arası etkileşimlerin öneminin altı çizildi ancak bu sekilde medya sektörünün aklanması için de gün doğdu; sorunun kaynağı büyük ölçüde iletişim araçlarından alındı ve aradaki diğer etkenlere teslim edildi. Ancak şunu da belirtmekte yarar var ki, pasif izleyici görüşü -her ne kadar sınırlı etki savı ortaya atılmış olsa bile- geçerliliğini korumaya devam etmekteydi. Çünkü bu sınırlı etkinin, izleyicinin aktifliğinden değil, araya giren iletişim dışı etkenlerden geldiği ileri sürülmekteydi (Alemdar, Erdoğan, 1998).

Colombia niversitesi araştırmacılarının açtığı yoldan ilerlemeye devam eden Klapper (1960) bu sefer medyanın etkisizliğini değil etki gücünü araştırma yoluna

giderek, "pekiştirici etki" hipoteziyle iletişim araştırmaları gündemine oturmuştur. Bu hipoteze göre; ikna edici iletişim (persuasive communication) değiştirmeden ziyade destekleme/pekiştirme ajanı olarak işlev görür, yani medyanın asıl etkisinin pekiştirme ya da en azından varolan fikirlerin desteklenmesi olduğu tespit edilmiştir (Klapper 1960, aktaran Morley 1992). Görüldüğü üzere aslında Klapper da medyanın doğrudan etkileri olmadığı ve etki gücünün sanıldığı kadar büyük olmadığı yönünde kendinden önceki savı desteklemeye devam etmiştir. Dolayısıyla yine bu hipoteze göre de toplumsal ilişkiler ve birincil ve ikincil gruplar, kişiler arası etkileşimin boyutu ve gücü bağlamında büyük önem taşımaktaydı. şunu da belirtmekte yarar var ki, "eleştirel yaklaşım içerisinde, çoğulcuların görüş birliğine vardığı medyanın pekiştirici etkisi, bu araçların güçsüzlüklerinin değil, tam aksine egemen ideolojinin güçlü araçları olduklarının altını çizmek amacıyla kullanıldı" (Curran et al. 1982, aktaran İnal 1996).

2.1.2.1. Aktif İzleyici Savının Ortaya Çıkışı

Anadamar yaklaşım içerisinde pasif izleyici savından aktif izleyiciye geçilmesi ise "kullanımlar ve doyumlar"

modeliyle birlikte ortaya çıkmıştır. 1960'larla birlikte işlevselci paradigmanın ilgisi, öznel güdülere (subjective motives) ve medyayı kullanan bireylerin "yorumları"na kaymıştır. Bu doğrultuda Katz (1959), bu yaklaşım içerisinde, en güçlü medya içeriğinin bile, içerisinde bulunduğu sosyal ve psikolojik şartlar dahilinde onu kullanmayan bir bireyi etkileyemeyeceğini tartışmıştır (Morley 1992). Kullanımlar yaklaşımına göre, kişilerin değerleri, ilgi alanları ve sosyal rolleri çok daha etkilidir ve insanlar ne izleyip dinleyeceklerini kendileri seçerler. Bu bağlamda yapılan araştırma ve değerlendirmeler daha sonra İngiliz "kullanımlar ve doyumlar" yaklaşımı içerisinde devam etmiştir.

Görüldüğü üzere, medya içeriklerinin zorla edilgen zihinlere dayatılamayacağı, insanların aslında belli içerikleri seçtikleri gibi kimilerini de reddedebilecekleri anlayışının iletişim çalışmalarına konu olması, kullanımlar ve doyumlar yaklaşımının gelişmesine neden olmuştur. Bu yaklaşımın temel sorunsalını ise Halloran en iyi şekilde ifade etmişti: "Artık medyanın insanlara ne yaptığını düşünme alışkanlığından vazgeçip, bireylerin medyayla ne yaptıklarını sormalıyız."

Medyanın etkileri konusunda yapılan çalışmaların, daha ziyade çocuklar üzerindeki tesirleri araştırmak üzere geliştirildiklerine daha önce de değinmiştik. Aynı şekilde 1958-60 yılları arasında sürdürülen ve televizyonun Kuzey Amerika'daki çocuklar üzerinde etkileri konusundaki ilk büyük çalışma olan *Television in the Lives of Our Children*'da Schramm ve ekibi kullanımlar yaklaşımından yararlanmışlar ve çocukların televizyon karşısında edilgen varlıklar (entities) değil de, kendi ihtiyaç ve ilgilerine göre televizyon programları arasından seçim yapabilen "aktif ajanlar" olarak hareket ettiklerini; televizyonun çocukları kullanmadığını, aksine çocuklar tarafından kullanıldığını çıkarsamışlardır (Lowery, DeFleur 1988). Fakat, mali açıdan Ulusal Eğitsel Televizyon ve Radyo Merkezi (National Educational TV and Radio Center) tarafından desteklenen ve dolayısıyla liberal anlayış doğrultusunda bir sonuca varılmasının hiç de garipsenmeyeceği bu çalışmada olduğu gibi, kullanımlar ve doyumlar yaklaşımı içerisinde genel olarak yapılan tüm çalışmalarda da, aktif konuma geçen izleyici halen liberal düşüncenin faydacı birey anlayışının ötesine geçememiştir ve bu yaklaşım içerisinde de, liberal anlayışın birey kavramsallaştırmasının sınırlarını zorlayacak yeni bir okuma kuramı ve ideoloji kavramı ortaya atılamamıştır

(Hall, 2002). Yine bu yaklaşımın dayandığı veriler, izleyicilerin kendi ifadelerinden oluşmaktaydı ve içerisinde yapılan çalışmalar, alan araştırmasının tüm zayıf yönlerini taşımaktaydı (İnal, 1996).

Şöyle üstünkörü bir bakılacak olursa, kötümser yaklaşım da iyimser yaklaşım da aslında bir anlamda, güçlüyle (lider/medya) güçsüz (sıradan insan/izleyici) arasındaki güç, iktidar ve etkinin boyutlarına dair ortak bir teoriyi paylaşmaktaydılar (Morley, 1992). Fejes'e (1999) göre de, "Anadamar Amerikan araştırmasında iktidarla ilgilenildiği öne sürülebilir. Eleştirel araştırmacılar sınıflı bir toplumun sürüp gitmesinde medyanın oynadığı rolü sorgularken, anadamar araştırmacılar daha ziyade belli bir siyasetçi, parti ya da çıkar grubunun iktidarı yaratma ve sürdürmesinde medyanın oynadığı rol üzerinde odaklanır."

Bu bağlamda mesaj temelli çalışmalarda, içeriklerin analizinden izleyici üzerindeki tesirlerine kadar uzanan araştırmalar yapılırken, diğer yandan izleyici temelli araştırmalarda da, sosyal özellikler ve çevrenin incelenmesiyle başlayıp izleyicinin mesajdan çıkarımsadığı gereksinimler üzerine yoğunlaşan çalışmalar devam etmekteydi. Mesaj temelli davranışçı yaklaşım içerisinde, önce mesajın tesirinin bireyin davranışına nasıl yansıdığı sorunsalı üzerinde durulmaktaydı.

Bilişsel etkenlerin devreye girmesiyle birlikte, bir fikir değişikliğini sadece davranışta bir değişiklik takip ettiği takdirde mesajın etkisinden bahsedilebileceği iddiasında bulunuldu, fakat görüldüğü gibi yine davranışçı yönelim kendini korumaya devam etti. İşlevselci çerçevede hareket eden izleyici temelli çalışmalarda da odaklanılan konu, farklı izleyicilerin sosyal özelliklerinin, alınan mesaj karşısında farklı açıklık düzeyi olarak yansıyacağı yönündeydi. Benzer şekilde burada da bilişsel etmenlerin davet edilmesiyle birlikte işlevselci paradigmadan ayrılmadan, izleyici tepkilerindeki (response) farklılıkların bireysel ihtiyaç ve kullanımlardaki farklılıklarla ilgili olduğu savunulmaya başlanmıştır.

1950-60 yılları arasında yapılan yeni dönem araştırmalara getirilebilecek ortak eleştiri; her ne kadar bireyin içinde bulunduğu toplumsal koşulları ele almaya başlasalar da, tam anlamıyla toplumsal analize gidememeleri ve yavaş yavaş medyanın kısa dönemli etkileri yerine uzun dönemli etkilerinin incelenmesine odaklansalar da, etki sorunsalını ABD geleneğinin iyimser, iyileştirmeci yaklaşımı temelinde ele almaları şeklinde ortaya konabilir.

2.1.2.2. Medyanın Uzun Dönemli Etkileri

60'lı yılların ardından çoğulcu yaklaşım tarafından ortaya konan iletişim çalışmalarında ise ciddi bir kayma yaşanmıştır. Kısa dönemli etki araştırmalarının terk edilip uzun dönemli etki araştırmalarına yönelmeyle birlikte, çoğulcu kuramın, medyanın -özellikle de haber medyasının- toplumsal gerçekliği yansıttığına dair duyduğu inancın sarsılması hemen hemen birbirine çok yakın dönemlere denk gelmektedir. Yine uzun dönemli etki çalışmaları ve bu çalışmaların dayandıkları modeller - gündem belirleme, suskunluk sarmalı, medyaya bağımlılık, bilgi gediği- pozitivist yöntembilim ve nicel analizlere dayanmaya devam etseler de, "toplumsal rollerin gayriresmi yollardan öğrenilmesi, medyanın üstü kapalı olarak ideoloji taşıması, kanaat ikliminin oluşumu ve genel olarak kültür ve toplumsal yapıda görülen uzun vadeli değişimler gibi konular üzerinde durmalarından ötürü diğer davranışsal modellerden ayrılırlar" (Fejes, 1999).

Uzun süreli etki modelleri arasında öne çıkan gündem belirleme modelinin temel önermesi; medyanın, olayların bazılarını ihmal ederek, bazılarını ise vurgulayarak kamuoyunun oluşmasını ciddi biçimde etkilediği yönündedir (Lazar, 2001). McCombs ve Shaw, Watergate skandalı

üzerinden yürüttükleri çalışmalarında, medyanın insanlara neyi düşüneceklerini değil ama neye odaklanacaklarını bildirdiğini ve medya tarafından gündeme getirilen konuların izleyiciler tarafından da önemli olarak kabul edildiğini tespit etmişlerdir. Bu model, medyanın, doğrudan davranışlarda gözlemlenebilecek şekilde değil ama gerçekliğin dolayımlanması yoluyla kamuoyu yaratırken ne denli etkili olabileceğini ortaya sermiş, daha ileriki dönemlerde eleştirel gelenek içinden gelen kültürel çalışmalar içinde de vücut bulmuştur.

Aynı dönem içerisinde Noelle Neumann tarafından geliştirilen bir başka model de kamuoyunun biçimlenmesi sürecine ilişkin olan suskunluk sarmalı modelidir. Kisilerin, toplum tarafından onaylanmayan fikir ve tutumlardan kaçınmaya çalışacakları varsayımı üzerine geliştirilmiştir. Görlüyor ki bu modele göre, medyanın artık, tutum yaratmak açısından değil, tutumların bastırılmasını yani belli tutumlardan sakınılmasını sağlamak açısından görev yaptığı savunuluyordu. "Eleştirel okulun bu modelden faydalanabileceğini öne süren Fejes'e göre bu model, kitle iletişim araçlarının belli simgesel gerçekleri meşrulaştırmak veya gayri meşrulaştırmak için nasıl işlediğini göstermek bakımından kullanılabilir" (Alemdar, Erdoğan, 1998).

Kitle iletişimin toplumsal sisteme bağlandığı diğer yaklaşım ise bağımlılık modelidir. Bağımlılığın tek yönlü değil çok yönlü olduğunu ortaya koymayı amaçlayan bu yaklaşım içerisinde bir anlamda sistem eleştirisi de mevcuttur; adı üstünde "bağımlılık" ciddi anlamda sorunsallaştırılması gereken bir kavramdır. Modele göre, sadece izleyiciler kitle iletişim araçlarına değil, medya da izleyicilere, daha geniş anlamda toplumsal sisteme bağımlıdır. İzleyicilerin enformasyon ihtiyaçları açısından iletişim araçlarına gün geçtikçe daha fazla bağımlı konuma geldikleri vurgulanırken, medya da siyasal sisteme adli, idari, yasal koruma ve enformasyon elde etme yönünden, izleyicilere ise en başta tüketici oldukları için bağımlıdır.

Bilgi gediği (knowledge gap) kavramı da yine geleneksel yaklaşım içerisinde çıkmış olan ancak eleştirel paradigmanın da ele aldığı bir başka sorundur. Bu kavram içerisinde, iletişim araçlarının yaygınlaşmasıyla birlikte enformasyon yaymadaki öneminin de arttığına dikkat çekilirken, çok daha önemli bir nokta üzerinde durulmuştur; gerek sosyal gerek ekonomik anlamda daha yüksek statüye sahip olanların erişebildikleri iletişim araçlarıyla, daha düşük statü sahiplerinin erişebildikleri arasında çok ciddi fark vardır ve her geçen gün bu fark hızla artmaktadır. Dolayısıyla arada

olusan bilgi gediği de aynı hızla büyümeektedir. Bu kavramın çoğulcu gelenek içerisinde ele alınış tarzı, kimileri tarafından, her eve daha fazla iletişim aracının -ve tabii ki taşıyıcısı olduğu ideolojinin- girebilmesi yönünde kullanıldığı için eleştirilmektedir. Ancak daha önce belirtildiği üzere, eleştirel paradigmanın bir kolu olan ekonomi politik yaklaşım kuramcıları da bu kavramı ele almışlar fakat temel olarak sınıfsal farklılıkların kültürel donanımı da etkilemesi üzerinde durmuşlardır.

2.2. Eleştirel Medya Çalışmaları

2.2.1. Kültürel Çalışmaların Ortaya Çıkışı

Anadamar Amerikan geleneğinin 1950-1960'lı yıllara dek üzerinde durduğu doğrudan etkiler modeli pasif bir izleyiciye işaret ederken, kullanışlar ve doyumlar yaklaşımıyla birlikte medyayı kendi doyumunu için kullanan aktif izleyici ortaya çıkmış ancak bu da, izleyici temelli araştırmaların medya çalışmaları içerisinde vücut bulmasına olanak sağlamamıştır. Bu anlamda asıl kırılma, izleyici odaklı çalışmalara verdiği önem yadsınamayacak olan kültürel çalışmalar geleneğiyle birlikte gelir.

Kültürel çalışmaların kökenine ilişkin değerlendirmelerin çoğu, 1950'lerde Richard Hoggart'ın

"The Uses of Literacy", Raymond William'ın "Culture and Society" (1958) ve "Long Revolution" (1961) ve E.P. Thompson'un "The Making of the English Working Class" (1963) adlı çalışmaları üzerinden yapılır.

Anadamar paradigmanın, "medya kuruluşlarının devletten ve tekelci sermayenin iktidarından önemli ölçüde özerk olduğu görüşünü reddeden kültürel çalışmalar paradigması, çağdaş toplumlarda iktidarsız olan çoğunluğun iktidar sahibi azınlıkların yönetimine özgürce rıza göstermeleri problemine maddeci bir açıklama getirme çabasına girişti. Bu paradigma, medya profesyonellerinin özerklik yanılsamasının keyfini çıkarırken, hakim kültürün çıkarlarıyla uyumlu yorum çerçevelerine aracılık yaptıklarını öne sürüyordu. İzlerkümelerin alternatif veya muhalif çerçevelere erişmekten nasıl alıkonulduğunu ve bunların, sunulan toplumsal gerçekliğin hakim tanımlarının münazaralı okumalarını kendileri için nasıl kabul etmekte, reddetmekte veya kurmakta olduklarını ve tüm bunları hüküm süren (basın, sanatsal yaratım ve mesleki normlar vb.) 'özgürlükleri' vurgulayan ideolojik bir ortamda nasıl yaptıklarını sorguluyordu" (Corcoran, 1989).

Bu anlamda aslında kültürel çalışmaların 1960-1970'ler boyunca gelişmesinde belirgin önem taşıyan şey, kültür kuramı içinde idealist olmayan bir ideoloji

nosyonunun ortaya çıkması ve klasik Marksist altyapı-üstyapı ikiliğinin yeniden okunmasıydı. (Corcoran, 1989)

Dolayısıyla kültürel çalışmaların gelişmesi süreci içinde gerek klasik Marksist geleneğın savunuları, gerekse bu savunuların yeniden okunmasını sağlayacak olan yeni teorilere ve yaklaşımlara zemin hazırlayan farklı paradigmların etkilerinin önemi yadsınamaz. Esinini eleştirel Marksist yaklaşım içerisinde alan kültürel çalışmaları anlayabilmek için, öncelikle eleştirel Marksist gelenek içinde yer alan diğer yaklaşımların irdelenmesi ve daha sonra da dikkatin, asıl kırılmanın yaşanmasında etkisi olan yapısalcı ve post-yapısalcı yaklaşımlar içinde yer alan kuramcıların görüşlerine çevrilmesi gerekir.

2.2.2. Eleştirel Marksist Gelenek: Medyanın İdeolojik Etkileri

Anadamar yaklaşım çerçevesinde kitle iletişim araçlarına yönelik olarak yapılan çalışmalarda, "güçlü etkiler" paradigmasından "medyanın güçsüz etkileri" paradigmasına doğru bir kayış ve bununla doğru orantılı olarak pasif izleyici savından ciddi bir uzaklaşma yaşanırken, eleştirel Marksist gelenek içerisinde

toplumsal formasyon ve ideoloji sorunsalı başat rol oynamaktaydı.

"Eleştirel bakış açısı içindeki en önemli araştırmalar, kabaca Marksist gelenek biçiminde ifade edilebilecek bir gelenek içerisinde gerçekleştirilmektedir. Bu gelenek, toplumda, egemen ve bağımlı gruplar arasındaki sınıf hatları boyunca bir çatışma söz konusu olduğunu kabul eder. Medyanın en önemli etkisinin ideolojik etki olduğunu savunur" (Shoemaker, Reese, 2002:139-140). Bu geleneğin çoğulcu gelenekten ayrılma noktası, Marks'tan yapılan şu alıntıda ortaya konmaktadır:

"Egemen sınıfın fikirleri her dönemde egemen fikirlerdir: yani, toplumdaki maddi gücü yöneten sınıf aynı zamanda entelektüel gücü de yönetmektedir. Maddi üretim araçlarını kendi tasarrufu altında tutan sınıf aynı zamanda zihinsel üretim araçları üzerinde de denetime sahiptir. Bu nedenle, genel olarak konuşursak, zihinsel üretim araçlarından mahrum kalanların fikirleri, egemen sınıfın fikirlerinin etkisi altında kalır" (Marks, Engels, 1970:64)

2.2.2.1. Araçsalcı Marksist Yaklaşım

Eleştirel gelenek içerisinde gelen araçsalcı Marksist yaklaşım, üretim araçlarını ellerinde bulunduranların aynı zamanda entelektüel üretim araçlarını da ellerinde bulundurdukları önermesinden hareket etmekte ve dolayısıyla bunların aynı zamanda medya içeriklerini de kontrol ettikleri savına dayanmaktadır. Basını kapitalist sınıfın bir aracı olarak gören ve bu anlamda medyanın özerkliğinden kesinlikle söz edilemeyeceğini belirten araçsalcılar, kapitalist sınıfın, kendi ilgisi doğrultusunda üretimi kontrol etme ve "etkileme" yolları üzerine odaklanırlar. Medyanın güçlü/doğrudan etkilerine işaret eden bu tür bir yaklaşım, liberal anadamar yaklaşım içerisinde varolan zayıflıkları bir nevi devam ettirmekte ancak farklı olarak, medyayı basit bir ekonomik belirleyicilik içerisinde ele almakta, bu şekilde de hem medya metinlerini ve üretim sürecini hem de izleyiciler üzerinde medyanın etkisi sorununu tamamen araştırma dışına taşımaktadır (İnal, 1996:88-91).

2.2.2.2. Eleştirel Ekonomi Politik Yaklaşım: Yapıda Saklı İktidar

Eleştirel Marksist gelenek içerisinde gelen, hatta Marksist yapısalcılar olarak adlandırılabilen bir başka yaklaşım ise ekonomi politik yaklaşımdır. Genellikle bazı araştırmacılar tarafından araçsalcılara benzer yönleriyle ele alınan, ancak temelde aralarında ciddi bir farklılık bulunan eleştirel ekonomi politikçiler, Ortodoks Marksistlere benzer şekilde yine ekonomik kurtuluşun önemini vurgularlar, fakat basit düzeyde bir indirgemecilikten de kaçınırlar, ki bu da aradaki o ciddi farklılığa işaret eden en önemli nokta olma özelliğini taşır. Eleştirel ekonomi politik yaklaşım içerisinde medya yapısalcı bir toplum anlayışı ile ele alınırken, siyasal ve ideolojik olan değil de kapitalist ekonominin dinamikleri ön plana çıkartılmaktadır. Medya içerikleri konusuna hiç değinmeyen araçsalcı yaklaşımın aksine, ekonomik koşulların medya içeriklerini belirlediği vurgusuyla hareket eden bu kuramsal bakış açısına göre medya izleyicilerinin beğenilerini belirleyen tarihsel koşullar önemlidir; izleyici ya da okurun medya metinleri ile karşı karşıya kaldıklarında bunları hangi biçimlerde okudukları ise tartışma dışı kalır.

Marksist yapısalcılar ile araçsalcılar arasındaki fark, sosyolojide varolan bir tartışmaya da denk düşer bir bakıma: yapıya mı yoksa eyleme mi bakılmalı? Ortodoks Marksistler ve çoğulcuların ilgilerini eyleme yönelttikleri ortaya konulduktan sonra denilebilir ki, Marksist yapısalcılar iktidarın ortaya çıkma biçimini yapıda görürlerken, diğer kutupta yani çoğulcu ve araçsalcı cephede iktidarın ortaya çıkma biçimi aktörün eyleminde görülür: çoğulcu yaklaşım iktidarın topluma yayılmış olduğunu, araçsalcı yaklaşım ise belli bir sınıfın elinde olduğunu iddia eder.

Diğer yandan, yine eleştirel gelenek içerisinde yer alan ancak geleneksel Marksist anlayıştan ayrılan medyaya ilişkin yapısalcı yorumların da alana çok değişik katkıları olmuştur.

"...Medyanın dilinin ve söyleminin araçsalcı dil anlayışı dışında ele alınması ile birlikte, toplumsal güç/iktidarın medya içeriklerinin anlatı yapısı içinde nasıl kurulduğuna ilişkin bir sorgulama da gelişmiştir. Medya ve siyasal süreci birbirini etkileyen iki karşıt güç olarak ele alan çoğulcu yaklaşımın yerine, medyayı siyasal, askeri ve ekonomik seçkinlerin söylemlerinin yeniden kurulduğu bir yer olarak ele alan eleştirel yaklaşım, eleştirel dilbilim ve eleştirel söylem

çözümlemesi ile gelişerek temsil (representation) sorunu üzerine yoğunlaşmıştır.” (İnal, 1996:45)

2.2.3. Yapısalcı Paradigma: Anlamlandırma ve Temsil Süreçleri Kavramlarının Medya Çalışmalarına Getirdikleri

Bir dili ya da kültürü kendi koşulları içerisinde anlamaya çalışan yapısalcı çalışma, yakın ilişkilerden -akrabalık ilişkileri- halk arasında anlatılan masallara kadar pek çok şey olabilecek metin veya göstergeleri sağlayan kültürel sistem üzerine vurgu yapar (Seiter, 1994:50). Fransa’da gelişen yapısalcı ve post yapısalcı yaklaşım içerisinde yer alan Saussure, Levi Strauss, Lacan, Althusser, Foucault, Bourdieu, Barthes, Derrida, Kristeva gibi önemli kuramcılar, dil, ideoloji ve güç/iktidar sorununun ele alınışında dönemlerine damgasını vuran ve kendilerinden sonra gelen kuramcılarını önemli ölçüde etkileyen kavramları tartışmaya açmışlardır (İnal, 1996:40). Diğer yandan, yapısalcı gelenekten gelen kuramcılarının başlattığı tartışmalar daha sonra kültürel çalışmalar geleneği içerisinde de sıkça ele alınmıştır.

Yapısalcı paradigma içerisinde temel ve asıl ilgi anlamlandırma, temsil süreçleri ve sistemleri üzerine olmuştur ve bu yeniden tanımlamalar da; ideolojiyi, medya endüstrileri ve toplumun ekonomik temelinin yansımaları

olarak ele alan geleneksel Marksist medya yorumlarındaki belli kör düğümlerin bertaraf edilmesi anlamında olumlu rol oynamışlardır (Curran, Gurevitch, Woollacott, 1982).

Yapısalcı paradigmanın itici gücünü oluşturan dilbilimci Saussure, geliştirdiği teorileriyle kendinden sonra gelen kuramcılar için de esin kaynağı olmuştur. İşaret ettiği ayırımlarla yeni ve günümüze kadar uzanan tartışmalar açan Saussure; "sadece dilbilim alanındaki çalışmalarıyla değil, temsil kavramına genel bakışıyla ve dil üzerine geliştirdiği model yoluyla, çeşitli kültürel alanlar içerisinde temsil sorununa işaret eden göstergebilimsel bir yaklaşımın yolunu açması bakımından da oldukça önem taşır" (Hall, 1997:30-31).

Saussure'nin işaret ettiği birinci ayırım, dil (langue) ve söz (parole) ayırımıdır. *Langue* toplumsaldır çünkü, "bir dilin dizgesi olarak dildir, bireylerin öğrenirken özümstedikleri, bir bölük biçim ya da sözün kullanılması yoluyla, aynı toplumda olan kişilerde gerçekleşen bir birikimdir" (Culler, 1985:31). *Parole* ise bireylerin söylediklerinin toplamıdır, yani bir anlamda dilin uygulamalı yanıdır. Bu anlamda Saussure aslında, dilin bireyden kaynaklandığı yani anlamın yaratıcısının konuşan/yazan kişi olduğu yönünde varolan kanıyı yerle bir ederek; dilin ve dolayısıyla anlamın sadece, yazarın, dil sisteminin ortak kuralları ve kodlarını aynı dili

kullanan diğerleriyle paylaşması sayesinde mümkün olduğunu savunmaktaydı. Bu bağlamda en önemli başarılarından biri, toplumsal bir olgu olarak dilin kendisine, temsil süreçlerine yani dilin aslında nasıl işlediğine ve anlamın üretilmesi sürecinde nasıl bir rol üstlendiğine odaklı çalışmaların yolunu açmasıdır.

Saussure'nin konumuz açısından önemli diğer bir ayırımı da gösterge (işaret/sign) kavramına ilişkindir. Buna göre "gösterge, bir ad ile nesne arasında değil kavramla (gösterilen) işitim imgesi (gösteren) arasında görev görür" (Culler, 1985:71). Burada, kavramla işitim imgesi arasında varolan bir ikilik vurgulanmaktadır. "Masa" derken kullanılan işitim imgesi bir kavrama işaret etmektedir. Diğer yandan Saussure gösterge ile gönderge arasında varolan bir başka ikiliğe de işaret etmiş ancak, -masa örneğinden devam edersek tahtadan yapılmış dört ayaklı nesne olarak tanımlayabileceğimiz- göndergeye (referent) eğilmekten ziyade, gösterge kavramına odaklı çalışmalar yürütmüş ve göndergeyi ihmali nedeniyle de eleştiri toplamıştır.

Saussure her ne kadar anlamı dilin kendi içine yerleştirme teşebbüsünde bulunmuşsa da, yine de tek ve sabit olarak kabul eder. Dolayısıyla geliştirdiği dil modeli içerisinde problem, anlamın çoğulluğunun başka deyişle çok anlamlılığın gözardı edilmiş olmasıdır.

Yapısalcılık ile post-yapısalcılık arasında köprü görevi gören Fransız yazar ve eleştirmen Roland Barthes, bir yandan Saussure'nin izinden giderek yapısalcı yaklaşımın içerisinde kalmaya çalışmış, bir yandan da Saussure'nin dilbilim modeline yeni bir bakış açısıyla yaklaşarak göstergebilimin kapılarını aralamıştır. Hall'a göre (1997), göstergebilimin arkasında, "...tüm kültürel nesneler bir anlam taşıdığına ve tüm kültürel pratikler anlama dayandığına göre, bunlar gösterge/işaretler sayesinde bu şekilde işlerler. Dolayısıyla, dil gibi işlev görüp, temelde Saussure'nin dilbilim kavramlarından (gösteren-gösterilen ve dil-söz ayırımları) yararlanan bir analize açıktırlar" argümanı yatmaktadır. Hall'un tarif ettiği argümandan hareket eden Barthes'ın çalışmalarının çerçevesini göstergeyi kavramsallaştırma biçimi oluşturur. Ancak bu göstergeler sadece söz ve yazı diline ait göstergeler olmanın dışında, jestleri, hareketleri ve müzik, spor, reklam gibi popüler kültürün ürünü olan pek çok şeyi kapsarlar ve Barthes tüm bunlara *okunması* gereken *metinler* olarak yaklaşır. Göstergenin basit anlamda tanımlanmasının ardından Barthes daha ileriye giderek, göstergeleri daha yaygın kültürel temalar ve kavramlarla bağlantılandıran bir düzeyden, düzanlamsal ve yananlamsal düzeyden bahseder ve her iki

düzey için de belirli, tanımlanmış kodların kullanıldığını söyler.

Buna göre düzanlam, herkesçe üzerinde uzlaşmaya varılmış temel anlamdır, başka bir deyişle doğallaşmış, uzlaşımsal anlamların düzlemidir (İnal, 2003:18). Yananlamsal düzeyde ise, varolan kavramsal sınıflandırmalarımız yoluyla kodaçımladığımız şeye ilişkin gösterenler, kendilerini daha geniş anlamsal düzlemlere taşıyan yeni tür bir kodlama sürecine girerler. Barthes bu noktadan sonra göstergelerin, genel inanışlar ve toplumun değerler sistemi şeklinde ortaya konabilecek toplumsal ideolojinin devreye girmesiyle yorumlanmaya başladığını savunur. Bu ikinci anlamlandırma düzeyi daha genel, küresel ve yaygındır, dolayısıyla ideolojinin kurulduğu ve işlediği düzlem de burasıdır (Hall, 1997:37-39).

Yapısalcılıktan post-yapısalcılığa sıçraması şeklinde değerlendirilebilecek S/Z adlı çalışmasıyla birlikte Barthes, düzanlam ile yananlam arasında yaptığı ayırımdan vazgeçer ve düzanlamın da aslında yananlamlardan (saf bir toplumsal biçim değil ideolojik çarpıtma ile oluşan) biri olduğuna işaret ederek ideolojiyi, gösterenin belli gösterilenlerde sabitlenmesi sorunu olarak ele alır (İnal, 1996:56). Bunun yanı sıra, artık metnin yapısına değil anlatının yapılaşma

biçimlerine ve kurulan ideolojiye değil ideolojinin kurulma anlarına odaklanmayı tercih eder, bunu yaparken de metinde varolan uzlaşımları bozan kırılmaları, egemen olana direnenleri bulup çıkarmayı amaçlar. Çünkü gösterenin belli gösterilenlerle sabitletmesini bozan metinler, varolan anlamlandırma biçimlerini bozan metinlerdir (İnal, 2003:26). Klasik metinlerdeki kırılmaları görebilmeyi amaçlayan Barthes, metnin çoğulluğuna, çoğulluğun kapandığı yerleri sergilemeye çalışır. Yapısalcı dilbilim metinlerin "ortak" yapısal özellikleri üzerinde dururken, Barthes artık metinlerin farklılığına işaret etmeye başlamış, metni oluşturanın benzerlikler değil farklılıklar olduğunu vurgulamıştır.

Metinlerarasılık vurgusuyla daha sonra kültürel çalışmalar geleneği içerisinde devam edecek olan tartışmaları ve özellikle izleyici/alımlama çalışmalarını ciddi şekilde etkileyecek olan Barthes, metinleri yazılabilir ve okunabilir (yazılabilir olmayan) olarak sınıflandırır. Bir kere okunup tüketilen *okunabilir/okurcul metinler*, anlamı sabitleyen ve edinilmiş kültürel anlamlar dolayısıyla yeniden yazmaya imkan vermeyen metinlerdir. Diğer yandan yazılabilir metinler ise okuru harekete geçirerek, okuruna, her bir okumada yeniden yazma yani metnin yeni yazarı olma olanağı sunarlar. Barthes'ın okunabilir ve yazılabilir

metinler şeklinde yaptığı ayırım daha sonra kültürel çalışmalar geleneği içerisinde de tartışılmalıdır ve bu ayırımdan etkilenen Fiske tarafından geliştirilerek medya çalışmaları içerisinde kullanılmıştır. Ancak bu kadar ileri gitmeden önce, Barthes'ın kurduğu köprüden geçerek hem post-yapısalcılık hem de kültürel çalışmalar içerisinde oldukça önemli boyutta yer alan bir tartışmaya, egemen ideolojinin söylem içerisinde kurulması sürecine değinmekte yarar var.

Daha önce de belirtildiği üzere Barthes ideolojiyi, gösterenin belli gösterilenlerde sabitlenmesi sorunu olarak ele alırken, post-yapısalcı yaklaşım içerisinden gelen kuramcılar gösterenin her zaman söylemsel bir bağlam içerisinde konumlandığını ve gösterenin anlamının, içinde yer aldığı bağlama göre farklılaştığını ortaya koyarlar. Post-yapısalcı anlayışa göre tüm sosyal yapılar ve pratikler, belirli bir söylemsel alan içerisinde konumlandırılmış ve yapılandırılmıştır, ki bu alan aynı zamanda bireye bir dizi öznel konumu da sunar. Bu doğrultuda özne, post-yapısalcı kuramcılar arasında bir anlamlandırma süreci olarak ele alınır. Söylem kavramıyla benzerlik taşıyan ideoloji kavramının da post-yapısalcı paradigma içerisinde önemli yeri vardır. Ancak burada, ideolojiyi, bir düşünceler ve temsil sistemi olarak değil de maddi pratikler olarak ele alan yapısalcı Marksist

yaklaşımın bir başka gelişme çizgisini vurgulamak, izleyici araştırmalarının incelenmesi bakımından oldukça gereklidir.

Bu anlamda Althusser'in kuramsal çalışmalarının ve ideoloji tanımlamasının, hem Screen Kuramı hem de kültürel çalışmalar yaklaşımı içerisinde edindiği özel bir yerden bahsetmek hiç de abartılı olmaz. Althusser ideolojiyi, düşünce sisteminden ziyade pratikler olarak kabul eder ve "ideolojinin, bireylerin gerçek varolma koşullarıyla aralarındaki hayali ilişkiler olduğu" (Althusser, 1991:51) tezini öne sürer. İdeolojinin maddi varlığından bahseden Althusser, bu maddiliğin kurumsal alanlar ve aygıtlar içinde incelenmesi gerektiği üzerinde durur. Aile, okul, kilise, sendikalar ve medya da dahil olmak üzere bu gibi toplumsal kurumlar devletin ideolojik aygıtlarıdır ve her biri ideolojinin taşıyıcısı olarak işlev görürler. Dolayısıyla Althusser, hem medyaya yaptığı vurguyla eleştirel iletişim çalışmaları içerisinde, hem de ideolojiyi tanımlama biçimi ve bu tanımın kültür kavramını pek çok şekilde kapsaması yoluyla kültürel çalışmalar içerisinde oldukça önem taşıyan bir kuramcı olmuştur.

Diğer yandan Althusser'e göre, her ne kadar tüm pratikler son kertede ekonomik pratikler tarafından belirleniyorsa da, siyasi ve ideolojik pratikler bu

ekonomik pratiklerin doğrudan yansıması olmak durumunda değildirler. Yani, toplumsal pratik alanlarının her biri kendi yapılaşma biçimine, dinamiklerine ve tarihine sahiptir. Bu çeşit bir özerklik sayesinde siyasi, kültürel ve ideolojik pratikler, sahip oldukları güç dolayısıyla bireyi toplumsal bir özne olarak konumlandırmaları açısından oldukça önemlidirler. Bireyler, hem çeşitli kategoriler -sınıf, ırk, cinsiyet, yaş gibi- hem de çeşitli ideolojik pratikler dolayısıyla konumlandırılırlar. Tüm bu ideolojik pratikler, kapitalist toplumda devletin ideolojik aygıtları tarafından tekrar tekrar üretilirler. Bir başka deyişle, pratikler içerisinde dolayımlanan ideoloji, egemen ideolojinin kendisidir ve "ideoloji, bireyleri özneler olarak çağırır veya adlandırır" (Althusser, 1991:65). Dolayısıyla "Althusser'in işaret ettiği özne ve dil söylem içinde olduğu içindir ki, bireyin özneye dönüşme süreci söylem içinde oluşan bir süreçtir. Toplumsal kurumlar da özneler aracılığıyla varolurlar ve pratiklerinde hem özneleri hem de ideolojiyi üretirler" (İnal, 1996:60).

Screen Kuramı, Althusser'in yaptığı vurguları bir bakıma geliştirerek medya çalışmalarına taşımıştır. Yapısalcı ve post-yapısalcı kuramsal gelişmeler -Althusser'in ideoloji kuramı, Lacan'ın psikanalitik

çalışmaları ve Kristeva ve Foucault'nun dil ve söylem kuramları- metne merkezi bir önem atfeden Screen Kuramı'nın da temel kaynaklarını oluşturmıştır. Görsel metinlere ve pratiklere odaklanan Screen Kuramı'na göre sinema metni, bir anlam ifade etme ya da gerçekliği yansıtmaya yönünde işlev görmez, aksine gerçeğin bir temsilini üreterek izleyiciyi belli biçimlerde konumlandırır. Bu da metnin üretimselliği olarak tanımlanır, ancak bu üretimsellik ne ideolojik ne de sosyal, siyasi veya tarihi bir sorunsala dayanır. Öyleyse denebilir ki, Screen Kuramı öznenin genel anlamda egemen ideoloji içerisinde nasıl konumlandırıldığını açıklamayı amaçlarken, bu süreç içerisinde ne çeşit kırılmalar yaşanabileceğini sürecin nasıl kesintiye uğrayabileceğini açıklamakta aciz kalır, çünkü bu kuram içerisindeki özne tanımı zaten ideoloji içerisinde varolan özne üzerinden yapılmaktadır. Dolayısıyla Screen Kuramı'yla beraber, metne karşı koyamayan, direnme olanaklarından yoksun bir özne vurgusuyla izleyici tekrar edilgenleşmiş, medyanın etkisini araştırmaya yönelik ilgi ise yerini söylemin belirleyici olduğu anlayışına bırakmıştır.

Yapısalcı paradigma içerisinde gelen bir başka kuramcı Gramsci ise, alana getirdiği yeni teorileriyle ideoloji kavramı üzerine yürütülen tartışmalarda bir çığır açmıştır. Gramsci her ne kadar kültürel ve

ideolojik pratiklere dair Marksist gelenek içerisinde savunulan görüşleri benimsemeye devam etmiş olsa da, Marksist literatürde daha önce de yer almış olan "hegemonya" kavramını dönüştürmesiyle kendine başka bir yer edinir. Gramsci, dar anlamda "güçlü olan sınıfın güçsüz üzerinde egemenlik kurması" olarak tanımlanabilecek hegemonya kavramını genişletir ve hegemonyanın sağlanması için hem siyasal alanda önderliği elde etmenin, hem de entelektüel ve ahlaki alanda rızanın oluşmasını sağlayan bir ikna mekanizmasının gerekliliğini savunur. Dolayısıyla sadece egemen olmak hegemonyanın sağlanması için yeterli değildir, toplum içerisinde -diğer sınıfların çıkarlarını kendi çıkarlarına eklemleyerek- rızanın yaratılması gerekmektedir. Toplumsal rızanın oluşturulması süreci de kültürel pratiklerin dolayımlanması yoluyla gerçekleşir ve bu anlamda medyadan, kültürel pratiklerin dolayımlandığı bir araç olarak söz etmek hiç de yanlış olmaz. Siyasal denetimin oydaşımsal yönü olan hegemonya, sivil toplumda gerçekliği algılayıp yorumladığımız bilişsel ve duygusal yapıları yaratan ve yayan kurumlar aracılığıyla elde edilmektedir: kurumlar sadece kitle iletişim araçları değil, aynı zamanda aile, okul, kilise, siyasal partiler ve sendikalardır. Devletin baskı aygıtlarıyla yürütülen alternatif anlamların baskı altına

alınması süreci artık kültürel hegemonyanın pratikleriyle gerçekleştirilir (Corcoran, 1989). Bunun da aynı zamanda, oydaşmanın ve rızanın sağlanması yoluyla belirli anlamların/anlamlandırmaların -Gramsci'nin jargonuyla konuşulduğunda- belirli bir grubun dünya görüşünün "doğallaştırılması"na hizmet ettiğini söylemek hiç de abartı olmaz.

Diğer yandan Gramsci'ye göre kültürel pratiklerin dolayımlanması ve hegemonyanın inşaası süreci, egemen ideolojinin empoze edildiği bir süreç değildir. Daha çok, hakim olanla yönetilen sınıf arasında "oydaşma"nın sağlandığı bir alandır. Empoze etmek eyleminden çok oydaşmanın sağlanması üzerine yaptığı vurguyla Gramsci, bir anlamda "direnme" olanaklarının da kapısını aralamış olduğu gibi, daha sonra izleyici araştırmaları dahilinde kültürel çalışmalar geleneği içerisinde çokça tartışılacak olan bir konunun temeline de değinmiş olur: her toplum/kültür; toplumsal, kültürel ve siyasal dünyaya ilişkin kendi sınıflamasını empoze eder ve bunun, egemen kültürel düzeni oluşturduğunu söyler, ancak bu düzen tek sesli ve tartışmasız değildir (Hall, 1992).

Şu noktaya kadar, geleneksel anadamar medya çalışmalarıyla birlikte başlayan süreçte izleyici önce medyanın ani, doğrudan etkileri modeli içerisinde incelenmiş ve çevresinden yalıtılmış, edilgen bir

izleyici tipi olarak ele alınmıştı. Yine aynı paradigma içerisinden gelen kullanışlar ve doyumlar yaklaşımıyla birlikte medyayı kendi faydası için kullanan etkin bir izleyici ortaya ıktı. Eleştirel yaklaşımlarda ise ilgi çoğunlukla medya içeriklerinin oynadığı belirgin rol üzerineydi. Buna göre, araçsalcı yaklaşımın altında yatan, yönetici sınıfın ideolojisi ile biçimlenen ve onun sınıfsal konumuna ilişkin yanılsamalar taşıyan bir izleyici anlayışıydı. Ekonomi politik yaklaşımın ele aldığı izleyicinin beklentileri ve tüketim alışkanlıkları, gene izleyicinin içinde yaşadığı toplumun üretim biçimi ve bu toplumdaki sınıfsal konumu ile belirleniyordu. Screen Kuramı'nda sözü edilen izleyici ise, medyanın yarattığı gerçekçi metin içinde kurulan, o metne iliştirilen bir izleyiciydi. Sonuç olarak, tüm bu yaklaşımlar içerisinde izleyici kavramsallaştırmaları, medya metinleri karşısında edilgen bir izleyiciye işaret ediyordu.

2.3. Kültürel Çalışmalar Ve Alımlama Analizleri

2.3.1. İzleyici Sorunu Üzerine: Yapılaşma Halindeki Özne

Etki paradigmasına yönelik farklı arayışlar için itici gücü ise kültürel çalışmalar oluşturmıştır. Özellikle post-yapısalcı dil ve özne anlayışının medya çalışmalarına taşınmasına yaptığı katkılar, kültürel çalışmaları alan içerisinde son derece önemli bir konuma getirmektedir. "Post-yapısalcı yaklaşım içinde öznenin, dil ve söylem içinde oluşan, dönüşen ve sürekli yapılaşma halini yansıtan bir kategori olarak ele alınması, gösterene verilen öncelik ve gösterilenin sürekli kayması; özne sürecini aynı zamanda bir anlamlandırma pratiği olarak ele almanın kapılarını açmıştır. Bu anlamda kültürel çalışmalar, Althusser ve Gramsci'nin görüşleri ile post-yapısalcı özne anlayışını bir araya getiren çabalarla dikkati çekmiştir" (İnal, 1996:155).

Dolayısıyla belli bir konuma sabitlenemeyen bir özne söz konusuysa, metnin de sabit, herkesin üzerinde uzlaşacağı tek bir anlamlandırma biçimiyle okunması imkansız hale gelir. Her metnin farklı şekillerde okunması olasılığı olduğu içindir ki, metnin okuyucuyu tek yönlü olarak "etkilemesi" savı dayanağını yitirir.

Yapısalcı dilbilim anlayışından yola çıkan ancak daha sonra post-yapısalcı anlayış içerisinde yer alan Barthes örneğinde de olduğu gibi, artık ilgi metinler arasındaki benzerlikler değil farklılıklara kaymıştır. Bu şekilde, metni okuyan kişinin, metni kendi öznel konumuna göre yeniden üreterek alımlayacağı yönündeki tezin de temelleri atılmış olur bir anlamda. Yine daha önce Roland Barthes'ın düşünceleri üzerinde dururken değinildiği gibi, Barthes'la beraber ve post-yapısalcılık içerisinde, artık okuma olayının gerçekleştiği bağlam ve metnin okunduğu an, "anlamlandırma anı" çok büyük önem taşır. Çünkü ne anlam bağlamdan ayrı düşünülebilir, ne de özne anlamlandırma sürecinden ayrı.

Post-yapısalcıların, kültürel pratiklerin içerisinde dolayımlandığı söylemsel alanın aynı zamanda özneye bir çeşit öznellik konumları sunduğu yönündeki vurgusu, kültürel çalışmalar geleneğinde de yankı bulmuştur. "Kültürel çalışmaların izleyicinin özerkliği üzerine yaptığı vurgu, post-yapısalcı etkilenimlerin izlerini taşır" (İnal, 1996:155). Ancak belirtilmelidir ki, kültürel çalışmalar içinde alımlama sorunu üzerinde duran kuramcılar arasında izleyicinin özerkliği konusunda her ne kadar bir etkileşim söz konusu olsa da, tam olarak belli bir uzlaşmadan bahsedilemez.

2.3.2. Kodlama/Kodaçıklama Modeli: Hall

Kültürel çalışmalar geleneği içerisinde oldukça önemli bir yere sahip olan Stuart Hall Kodlama/Kodaçıklama (1992) adlı makalesiyle, medyanın nasıl izlendiği, anlamlandırıldığı sorunu üzerine geliştirilen yaklaşıma en azından 1980'li yıllar boyunca damgasını vurmuştur (İnal, 1995:65). İletişim sürecinin, birbirinden ayrı fakat birbirine eklemlenmiş üretim, dolaşım, tüketim ve yeniden üretim kertelerinden oluşan karmaşık bir yapılanma olarak görülmesi gerektiğini söyleyen Hall (1992:128), eklemlenme anlarından hiçbirinin bir diğerini garanti edemeyeceği üzerine de ayrıca vurgu yapar. Buna göre, bir iletinin gönderilmiş yani üretilip dolaşıma sokulmuş olması, onun yerine ulaşacağını garanti edemez. Çünkü iletişim süreci boyunca, kodlama anından kodaçıklamaya kadar her bir kertenin kendi belirleyicileri ve koşulları mevcuttur.

Bu kertelerden daha baskın olanı sonuncusudur, yani iletinin tüketimi ve alımlanması anı. Çünkü bu kerte, iletinin gerçekleşebilmesi için bir ayrılma noktasıdır (Hall, 1992:130) ve tüketim için gerekli önşart da iletinin anlamlı olması, anlamlı bir biçimde kodlanmasıdır. "Eğer anlam yoksa tüketim de gerçekleşemez. Eğer anlam, pratiklerine eklemlenmemişse

bir etkiye sahip değildir" (Hall, 1992:128). Bu tür bir sav, üretim sürecinin söylemsel yönüne vurguyu da beraberinde getirir. "Üretim süreci anlamlar ve düşünceler ile baştan ayağa biçimlendirilmiştir. Üretim pratiklerine ilişkin olarak kullanılan bilgiler, tarihsel olarak tanımlanan teknik beceriler, profesyonel ideolojiler, kuramsal bilgi, tanım ve varsayımlar, üretim yapısı dolayısıyla bir programı biçimlendirir" (Hall, 1992:129).

Hall, bu tür bir biçimlendirmeyeyle aktif bir üretim sürecini kastediyorsa da, aynı zamanda aktif bir izleyiciye ve dolayısıyla aktif bir alımlama sürecine de özellikle işaret eder. Böylesi bir üretim-tüketim ilişkisi içerisinde ise, kullanılan kodlar arasında tam bir simetrinin olamayacağını, hatta bu uyum eksikliği neticesinde "tahrif" ya da "yanlış anlama" gibi durumların ortaya çıkabileceğinin altını çizer. Ancak yine de söz konusu olasılık sınırlıdır; çünkü belirli kodlar, bir dilsel grup ya da kültür içerisinde geniş bir dağılıma sahip olabilirler ve oldukça erken yaşta öğrenilirler, dolayısıyla da gösterge-gönderge arasındaki eklemlenmenin etkisiyle kurulmamış, tam aksine "doğal" olarak edinilmiş gibi gözükürler (Hall, 1992:132). Ancak herhangi bir metin, her ne kadar egemen söylemler içinde yapılanmış olsa bile yine de farklı okumalara kapalı

değildir. Medya metinlerinin egemen ideolojiyi tek yönlü bir biçimde izleyiciye dayatması gibi bir şeyden bahsedilemez. Bu noktada Hall, Parkin'den ödünç alıp geliştirdiği egemen, tartışmalı ve karşıt okuma biçimleri kavramları yoluyla, kodaçımın yapılandırılabilceği üç varsayımsal konumlanmadan bahseder. Bir anlamda, izleyiciye tanıdığı özerklik konumlarını açıklar da denilebilir.

Baskın, hegemonik konumlanma içerisindeki izleyici, örneğin bir televizyon haber bülteni ya da güncel olaylarla ilgili bir program içerisindeki yananlamı doğrudan ve tam olarak alımlar ve bu iletiyi kodlandığı şekilde kodaçımın. Bu tür okuma biçimi, kusursuz şeffaf iletişimin tipik bir örneğidir ve medya metinlerinin egemen ideolojiyi yeniden ürettikleri rahatlıkla söylenebilir.

Tartışmalı okuma sırasında ise izleyici, baskın olarak tanımlanmış ve profesyonel olarak anlamlandırılmış iletileri büyük olasılıkla anlar. Ancak bu tür bir konumlanma içerisinde kodaçımlama süreci, izleyicinin sosyal deneyimlerinin de işin içine girmesi sonucu, uzlaşım ve karşıt öğelerin bir karışımını içerir. Yani izleyici kimi zaman metnin taşıdığı belli görüşleri kendine uyarlar, bazı görüşlere de karşı çıkar. Tartışmalı okuma içerisinde egemen değerler ve varolan

sosyal yapılar geniş oranda kabul edilse de, izleyici, bu yapılar içerisinde bazı gruplara haksız davranıldığını tartışmaya hazır durumda konumlanmıştır (Fiske, 1989).

Son varsayımsal konumlanma biçimi ise, egemen okumanın tamamıyla reddedildiği karşıt okuma içerisinde ortaya çıkar. Hall'a göre, bir izleyicinin iletiyi muhalif yöntemlerle kodaçımlayarak, egemen söylem tarafından sunulan temel ve yananlamsal vurguları tamamen farketmesi olasıdır. "Bu noktada en önemli politik anlardan birisi, normal olarak gösterilen ve tartışmalı bir biçimde kodaçımlandırılan olayların karşıt okumaya yol açtığı noktadır. Burada, anlamlandırma politikası -söylemdeki mücadele- işin içine dahil olur" (Hall, 1992:138).

Görüldüğü üzere Hall, özellikle Kodlama/Kodaçımlama adlı makalesi içerisinde iletinin çokanlamlı doğası ve izleyicinin konumlanması üzerine geliştirdiği yeni kavramsallaştırmalarla kültürel çalışmalar geleneğine yeni bir soluk getirmiş, eleştirel medya çalışmalarının alışıl gelmiş "egemen anlamın yeniden üretilmesi" vurgusuna yeni bir boyut katmıştır.

Diğer yandan, kültürel çalışmalar içinde izleyicinin etkinliği konusunda tartışmalar yürüten ve farklı araştırmalara imza atan başka isimler de öne çıkmaktadır. Etnografik çalışmalarla kültürel çalışmalar arasında bir

köprü oluşturan David Morley de bu anlamda bir başka önemli isimdir.

2.3.3. Etnografik Çalışmalardan Uzanan Köprü: Morley

Diğer pek çok araştırmacı gibi soyut, saf bir televizyon izleme durumunun bulunmadığını belirten Morley, özellikle televizyon izleyicisi üzerindeki incelemelerde, günlük yaşamın rutinlerini göz önüne alan nitel çözümleme tekniklerinin gerekli olduğunu vurgular. İzleyiciyi doğal ortamında ele almanın ve onun bilişsel çerçevelerini bulup çıkarmanın önemine değinen Morley, katılmalı gözlem ve derinlemesine mülakat teknikleri üzerinde durur (İnal, 1995:64).

Morley'nin önemli çalışmalarından biri, CCCS'nin (Center of Contemporary Cultural Studies) işbirliğiyle yürüttüğü ve BBC'de yayımlanan Nationwide adlı televizyon haber programı üzerine yaptığı araştırmadır. Hall'un geliştirdiği kodaçımleme kategorilerinin kullanıldığı "Nationwide Audience" (1980) çalışmasında, izleyicilerin medya metinlerini hangi biçimde okudukları araştırılırken, farklı izleyici gruplarının kendi toplumsal konumları dolayımı ile farklı okumalar yapacakları varsayılmıştır (İnal, 1995, 1996).

Bir diğ er önemli araştırması "Aile Televizyonu"nda (1986) ise Morley, daha önceki çalışmasına kendi kendisinin getirdiğı eleştirileri önplana koyma yoluna gitmiştir. Bu anlamda, Nationwide Audience'ın aksine, izleyici grupları ev dışı ortamdan ev içi doğıal ortamlarına taşınmış, bunun nedeni de, izleyicinin kamusal ortamlarda farklı ve kişisel ortamlarda ise daha farklı davranabileceğı tezine dayandırılmıştır. Ayrıca, tek bir program yerine değışik program türlerinin alımlanması arasındaki farklılıklar araştırma konusu olmuştur.

Ger ekleştirdiğı  alışmalar ve açtığı tartışmalara bakıldığında, Morley'nin sadece metin tarafından belirlenen pasif bir özne anlayışına değıl, sabit bir kimlik anlayışına da eleştiri getirdiğı göze çarpar. Morley'nin özne sorununu kavrayış biçimi bir anlamda temelini post-yapısalcılık içerisinden, özellikle Laclau ve Mouffe'nin görüşlerinden alır. "Morley'e göre, aynı birey farklı bağıamlarda farklı okumalar yapabilir. Kimi zaman metnin söylemine paralel bir egemen okuma biçimi sürdürürken, kimi durumlarda karşı çıkararak alternatif bir okuma biçimi gerçekleştirebilir" (İnal, 1996:159).

Morley'nin bu yöndeki tutumu, kültürel çalışmalar içinde hem izleyici  zerkliğı konusunun ne şekilde ele

alındığına hem de özne sorununun nasıl kavramsallaştırıldığına iyi bir örnek oluşturur.

İzleyicinin özerkliği konusunda daha radikal bir tavır sergileyen ve bu anlamda popüler kültür içinden direnişin doğacağına yaptığı vurguyla belirginleşen ise John Fiske olmuştur.

2.3.4. Metinlerarası Okuma: Fiske

Medyaya ilişkin yaptığı çalışmalarda özellikle görsel metinler üzerinde duran Fiske, izleyicinin konumuna yönelik girdiği sorgulamalarla ve sunduğu özgürleşimci (emancipatory) önermelerle, kültürel çalışmalar alanında ciddi anlamda radikal bir tavır alan araştırmacılardandır. Gramsci'nin direnme kavramından etkilenen Fiske, bu kavrama fazlaca bel bağlamasıyla eleştirilmesine rağmen; popüler kültürün aslında, egemen ideolojinin kendi değerlerini dikte ettirmesini sağlayacak bir statükoyu değil direnme olanaklarını içinde barındırdığını söyler ve bunun özgürleşimci yanına işaret eder.

Fiske'nin post-yapısalcı dil anlayışı içerisinde formüle ettiği izleyici, farklı söylemler içerisinde belirlenen, "hem toplumsal ilişkiler, dil ve söylemlerin hem de ruhsal süreçlerin ürünü olan bir öznedir" (İnal,

1995:63) ve dolayısıyla da toplumsal konumu içerisinde oluşan izleyici özneliliği, metnin tek yönlü belirleyiciliğiyle açıklanamaz.

Diğer yandan, Fiske'ye göre medya metinleri "açık", "hareketli" metinlerdir ve yine onlar da söylemsel olarak inşa edilirler. "Metinler de, öznellik gibi birbirleriyle karşıtlık içeren farklı söylemlerden oluşurlar. Bu karşıtlıklar içinden, metnin çokanlamlılığı ve farklı okuma biçimleri ortaya çıkar" (Fiske, 1987:67). Metnin içinde birden çok anlam aynı anda açık/örtük biçimde varlığını sürdürür ve izleyici de kendi özne konumu dolayımı ile bunlardan birini öne çıkararak okuyabilir. Metin hangi anlamın öne çıkacağını garantilemez (İnal, 1996:161).

Metnin içerisinde egemen konumda varolan söylemlerin bile metni tam anlamıyla kapatma olanağına sahip olmadıklarını savunan Fiske, farklı okumaların gerçekleşebildiği ve sabit öznellik konumlarının olmadığı yerde metinlerarası okumanın da beraberinde geleceğine işaret eder. Metinlerarasılık kavramı, sürekli devam eden bir üretimsel sürece olanak sağlar, çünkü özellikle de belli türler birbirleriyle ilişki kurularak okunur ve anlamlandırılırlar. Metinlerarası ilişkiler ise iki boyutta canlandırılabilirler: "Yatay ilişkiler, birincil metinlerin, cinsiyet, karakter ve içerik ekseninde oluşan

ve az çok açık olan ilişkileridir. Dikey metinlerarasılık ise, bir televizyon programı veya dizisi gibi birincil metinlerle, bunlara atıfta bulunan ikincil metinler arasındadır. Bunlar, gazete yazıları, gazete eleştirileri gibi ikincil metinler veya okuyucular tarafından yazılan mektuplar ve hepsinden önemlisi konuşma ve dedikodu gibi üçüncül metinlerdir" (Fiske 1987, aktaran İnal, 1996:162). Dolayısıyla her bir alımlama anında gerçekleştirdiği metinlerarası okumayla izleyici sürekli üreten bir konuma geçer, bunu gerçekleştirirken de metinler tarafından belirlenmek yerine kendi özne konumundan hareket eder.

Kültürel çalışmalar geleneği içerisinde izleyici odaklı çalışmalara ağırlık veren araştırmacılar arasında yer alan bu üç önemli isim ve onların tartışmaya açtıkları kavramlar halen, medya ve özellikle alımlama konularında yürütülen araştırmalarda başvurulacak temel kaynaklardır.

Kilometre taşı olarak nitelendirilebilecek bu isimlerin geliştirdikleri kavramlar, televizyon izleyicisi ve farklı okuma biçimleri üzerine yürütülecek olan bu çalışma içerisinde son derece büyük önem taşımaktadırlar. Keza, kültürel çalışmalar yaklaşımı içerisinde üzerinde durulan ortak kavramsallaştırmaların yanı sıra; farklı okuma biçimleri ve onun bir uzantısı

olarak izleyicinin farklı konumlanma olanaklarına ilişkin gerçekleştirdiği tartişmayla Hall, kamusal ve kişisel alanlarda öznenin kayabileceği tezi üzerine yaptığı vurguyla Morley ve direnmeye atfettiği önem ve metinlerarasılık kavramsallaştırmasını önplana çıkarmasıyla Fiske, bu araştırmanın hem kuramsal çerçevesinin kurulması bakımından hem de çalışmanın ampirik kısmının geliştirilmesi açısından temel unsurlar olarak görülmektedirler.

BÖLÜM III

"ÇOCUKLAR DUYSIN" ÖRNEĞİNE DOĞRU: METODOLOJİK ÇERÇEVE

Medyaya ilişkin çalışmalar yapan farklı yaklaşımlar ve bunların kuramsal dayanakları incelenirken, izleyici sorununun ele alınışında dünden bugüne ciddi gelişmeler kaydedildiği üzerinde durulmuştu. Bu gelişmeler doğrultusunda, sosyal ortamından yalıtılmış bir birey ve dolayısıyla pasif ve karşılaştığı metinden doğrudan etkilenen bir izleyici anlayışının terk edilmesiyle birlikte, bireyin toplumsallığına yapılan vurgunun 1960'lı yıllarla birlikte giderek arttığı ve eleştirel medya çalışmaları dahilinde yer alan belli yaklaşımların da birey anlayışından uzaklaşıp, söylemler içerisinde oluşan ve sürekli yapılaşma halini yansıtan bir özne kavramsallaştırmasına yöneldikleri ortaya konulmuştu.

Post-yapısalcı dil anlayışıyla birlikte gelişen ve kültürel çalışmalar tarafından medya çalışmalarına taşınan bu tür bir özne kategorisi; etkin, kendi öznel konumundan hareketle farklı okumalar yapabilen ve hatta bağlam içerisinde değişerek aynı metni her bir karşılaşma anında farklı farklı okuma olanağına sahip bir izleyici anlayışını tartışmaya açar. Bu nedenledir ki bu çalışma

içerisinde yapılacak olan araştırma da, kültürel çalışmalar geleneğinin varsayımlarına dayanacak ve izleyici kategorileri, bu gelenek içerisinde gelen belli araştırmacıların açtıkları tartışmalar çerçevesinde ele alınacaktır. Dolayısıyla bu çalışma içerisinde varsayılan izleyici, sürekli bir yapılaşma halini yansıtan, kendi öznellik konumundan hareket edip farklı okumalar yapabilen ve metinlerarası okumalar gerçekleştirerek belli sabitlemelerini kırabilen bir özne anlayışıyla tartışılacaktır.

Bu noktada, bu çalışmaya örnek olarak seçilen "Çocuklar Duymasın" adlı televizyon dizisinin metinsel özellikleri üzerinde durmakta yarar vardır. Bu dizi, son dönemde ekranlarda sıkça karşılaştığımız dolayısıyla da fazlaca tüketilen durum komedisi (sitcom) türüne, Türkiye'de izleyici rekorları kırması nedeniyle iyi bir örnek olarak ortaya çıkmaktadır. Durum komedileri, diğer dramatik yapımlar içerisinde zamanlama açısından bir sınıflama yapıldığında, "seriler" olarak adlandırılan ve her hafta başlayıp biten bir öykü anlatan tip içerisinde yer alırlar (İnal, 1999:263).

3.1. Türsel Özellikleri Bağlamında "Çocuklar Duymasın"

Çocuklar Duymasın'da, serilerin sahip oldukları yapısal özelliklere sıkça rastlanmaktadır. Bu bağlamda, durum komedilerinin genelinde olduğu gibi burada da sürekli iç mekanlara yer verilmekte ve temel olarak merkeze, evin salonu ve anne ve baba tiplerinin çalıştıkları ofisler konulmaktadır. Yine serilerin ve durum komedilerinin en belirgin özelliklerinden biri olarak Çocuklar Duymasın'da da karşımıza çıkan bir nokta; her hafta farklı bir öykü anlatılmasına rağmen, arka planda yer alan karşıtlıkların ve çatışmaların bir türlü çözülememesi ve dizinin devamlılığının bu şekilde sağlanmasıdır. Bahsedilen bu temel özellik ise, tiplerin öne çıkmasına olanak tanır. Çünkü karakterler bir anlamda aslında hiç değişmezler, aynı çatışmaları tekrar tekrar yaşar, yaşadıklarından da diğer bölümleri etkileyebilecek bir ders çıkarmazlar. Çocuklar Duymasın'daki en büyük, hatta dizinin çıkış noktasını oluşturan çatışma, anne Meltem ile baba Haluk arasında yaşanandır. Bu karakterler her bir bölümde farklı bir tartışma yaşar, küser, barışırlar... Ancak modern Türk kadını anne Meltem ile geleneksel "taşfırın" Türk erkeği baba Haluk arasındaki çatışma asla noktalanmaz. Bu

şekilde dizinin sorduğu sorunun, "anne ile baba boşanacak mı, uzlaşacak mı" sorusunun cevabı bir türlü verilmeyerek akış sağlanır ve izleyicinin ilgisi canlı tutulur.

Yine bu dizi içerisinde ortaya çıkan son dönem gelişmeleri daha net ortaya koyabilmek adına, Feuer'in (1987) işaret ettiği bir başka noktanın da belirtilmesinde yarar vardır. "Feuer, durum komedilerinin değişen yapısı üzerine yaptığı çözümlemede, karakter kavramsallaştırmalarındaki dönüşüm ve bununla ortaya çıkan türün gramerindeki dönüşüme işaret ederken, daha önceleri üretilmekte olan durum komedilerinde karakterlerin stereotipleştirildiğini belirtir. Oysa yeni üretilen komedilerde gittikçe daha fazla değişen, dönüşen karakterlere yer verilir. Örneğin seride yer alan bir kişi evini, eşini, işini değiştirebilir. Feuer'e göre, karakter geliştirme düşüncesi kaçınılmaz olarak türü, bölümlere ayrılmış bir seriden süren serial biçimine dönüştürmüştür ve serialleşme ile, durum komedileri yeni bir gramer kazanmıştır" (İnal, 1999:265). Buna benzer bir durum da Çocuklar Duymasın'da yaşanmaktadır. Uzun süredir devam eden dizi içerisinde karakterler -farklı nedenlerden dolayı- diziden çıkartılmışlardır ve dizinin devamlılığı ve bir bakıma serialleşmesi için de, karakterlere bir süreliğine evden ayrılmışlar görüntüsü verilmiştir. Ancak çocuk karakterler anneanne ve

dedeleriyle yaşamaya başlarlar ve bu şekilde diziye son noktanın konmasının önüne geçilmiş olur.

Dizide yer alan tiipleştirmeler, çalışmaya örnek olarak bu dizinin seçilmesinde en önemli nedenlerdendir. Modern kadın tiiplemesinin yaratıldığı Meltem karakteri ve "taşfırın erkek" kavramını literatüre sokan Haluk karakterinin nasıl alımlandıkları pek çok açıdan önemlidir. Çalışma içerisinde öncelikli amaç, izleyicilerin karşılaştıkları metni ne şekilde alımlandıklarına, farklı okuma biçimleri gerçekleştirip gerçekleştirmediklerine, metinlerarası okumalardan yararlanıp yararlanmadıklarına, özdeşlik kurup kurmadıklarına ve etkileşim halinde olacakları bir grup içinde ne kadar kendi öznel konumlarından konuşacaklarına bakmaktır. Bu doğrultuda, dizi içerisinde hemen göze çarpan yerel değerler ve örf ve adetlere ilişkin kodlamalar, seçilen gruplarda yer alan izleyiciler tarafından bu kodlamaların nasıl alımlandığı ve sosyal sınırlar ve toplumsal değerlerin ne şekilde yeniden üretildikleri incelenecektir. Türkiye'de gündelik hayatın içinde sürekli karşılaşılan tabular, örf ve adet baskılarının bu metin içerisinde dolayımlanan egemen söylemlerden olduğu varsayımı, bu dizinin örnek olarak seçilmesinin önemini açıklamaktadır.

Çocuklar Duymasın dizisinin alımlanması üzerine gerçekleştirilecek olan bu çalışmada odak grup araştırma yöntemi kullanılacaktır.

3.2. Sosyal Bilimlerde Araştırma Yöntemi Olarak "Odak Grup"

Sosyal bilimler içerisinde araştırma metodu olarak doğrudan olmayan mülakatların gelişmesiyle birlikte ilgi mülakatı yapandan mülakat verene kaymaya başlamış ve bu doğrultuda yeni yeni gündeme gelen odak grup çalışmaları, özellikle ürün ve hizmetlerin kullanıcıları ve tüketicilerinin algılayışlarına dikkat çeviren bir yöntem olarak ortaya çıkmıştır. Odak grup yöntemi, bir uzlaşma geliştirme ya da hemfikir olunan kararlar alınmasına yönelik değil; davranışlar, algılar ve katılımcıların görüşleriyle ilgili bakış açısı sağlayan veriler üretmeye yöneliktir (Dursun, 2004). Ayrıca, odak grup çalışmasından elde edilecek sonuçlarla bir genellemeye gidilmesi amaçlanamaz. Ancak görüşlere ilişkin çıkan sonuçlar, katılımcıların neden o şekilde hissettiklerine ya da düşündüklerine dair bilgi sağlamada yararlı olur.

Bir moderatör/yöneticinin ve ona yardımcı olacak birkaç gözlemcinin eşliğinde yapılan bu tür çalışmalar, 6-12 kişiden oluşacak en az üç odak grupla

gerçekleştirilmelidir. Öncelikle pazar araştırmalarında kullanılmaya başlanan bu yöntemin en önemli özelliklerinden birisi, moderatörün grup üzerinde bir uzlaşının oluşması yönünde hiçbir baskısının olmayışı ve hazırlanan soruların açık uçlu sorular olmasına dikkat edilmesi gerekliliğidir. Bu tür açık uçlu sorularda herhangi bir cevap belirtilmez ya da önerilmez. Katılımcıların, kendi öznel konumlarını temel alarak cevap vermeleri beklenir. Bu nedenle "evet" ya da "hayır" ile cevaplanacak sorular tercih edilmez.

Bu araştırma yöntemine gösterilen ilgideki artış, katılımcıların deney konusu olarak değıl de toplumsal varlıklar olarak ele alınmalarından ve doğıal bir ortamda gerçekleştirilen, diğerk üyelerle etkileşimin sağılanabileceğı, grup içinde bu etkileşimin dinamiğinin yakalanabileceğı bir yöntem olmasından kaynaklanmaktadır. Ayrıca, hızlı sonuçlar sağılanması ve ucuz olması da yöntemin avantajları arasında sayılmaktadır (Morgan, Krueger:4-10).

Odak grup görüşmesinde yer alan soru kategorileri şöyle özetlenebilir (Dursun):

1. Açılış soruları: Herkesin başlangıçta yanıtladığı sorulardır ve 10-20 saniye içerisinde yanıtlanmaları beklenir. Bu

sorular, katılımcıların ortak özelliklerini belirginleştirir.

2. Giriş soruları: Tartışmanın genel konusunu sunan ve araştırmacılar arasındaki diyalogu ilerletmek için sorulan sorulardır.
3. Geçiş soruları: Giriş soruları ile anahtar sorular arasında mantıksal bağlantıyı sağlar ve bu şekilde herkes, ötekinin konuyu nasıl gördüğünün farkına varır.
4. Anahtar sorular: Çalışmayı yürüten sorulardır ve genel olarak bu kategoride 2 ila 5 soru yer alır. Çalışmanın ilk geliştirilecek ve analiz sırasında en çok dikkat verilecek soruları bunlardır.
5. Bitiş soruları: Tartışmanın kapanmasına yönelten sorulardır ve katılımcıların önceki yorumlarına göz atmalarını sağlarlar.

Odak grup yöntemiyle yapılan çalışmalarda katılımcılar, mevcut bir liste, duyuru, rastlantısal telefon bağlantıları veya seçim hizmeti yapan kuruluşlar gibi pek çok farklı yöntemlerle seçilebilirler. Ancak rastlantısal bir seçme prosedürü taraflılığı ortadan kaldıracığı ve katılımcılara çalışmaya girme konusunda

eşit şans vereceği için, bu araştırmada da rastlantısal prosedür uygulanacaktır.

Bu yöntemin, açık uçlu sorular gerektirmesi ve yönetici tarafından herhangi bir baskı unsurunu dışlaması nedeniyle katılımcılara kendi öznel konumlarından hareket etme imkanı sunması, araştırma içerisinde odak grup çalışmasının yöntem olarak seçilmesinde oldukça etkili olmuştur. Bu şekilde, kuramsal çerçeve kurulurken üzerinde durulduğu gibi bir izleyici anlayışının yakalanabileceği düşünülmektedir.

Diğer yandan, odak grup yönteminin katılımcılar arasında yoğun bir etkileşimin gerçekleşmesine olanak sağlaması da yürütülen araştırma açısından önem taşımaktadır. Sosyal sınırlar, örf ve adetler gibi "toplumsal"ı ilgilendiren kavramlar üzerinde durulacak araştırmada, katılımcıları deneysel değil toplumsal varlıklar olarak ele alan bir yöntemin belirlenmesinin de yararlı olacağı düşünülmektedir.

3.3. Odak Gruplarla "Çocuklar Duymasın"

Gerçekleştirilen bu araştırmanın çatısı altında çocuk yaştaki izleyicilerin Çocuklar Duymasın adlı diziyi ne şekilde yorumladıklarının analiz edileceği bir alımlama çalışması yürütülmüş ve bu doğrultuda

alışmalar, ODTÜ Geliştirme Vakfı zel Lisesi ğrencileri arasından rastlantısal şekilde seçilen katılımcılarla odak grup yöntemi kullanılarak yapılmıştır. Lise yönetiminden ve rehberlik öğretmenlerinden özel izin alındığı ve öğrencilerin hepsinin gönüllü olarak katıldığı çalışmalar okul içindeki sınıflarda ve öğrencilerin klüp saatlerinde gerçekleştirilmiştir.

Odak grup yönteminin uygulanması amacıyla birinci grupta ilkokul 6. sınıflardan 11-13 yaş arası 9 ğrenci, ikinci grupta ilkokul 3. sınıflardan 8-10 yaş arası 8 ğrenci ve üçüncü grupta anaokulu sınıflarından 5-7 yaş arası 6 ğrenci seçilmiştir. Anaokulu sınıflarından daha az sayıda ğrenci seçilmesinin nedeni, o yaştaki çocukların dikkatlerinin çok çabuk dağılması ve konsantrasyonlarının sağlanmasıdır. Her grupta kız ve erkek öğrencilerin sayısının eşit tutulmasına özellikle dikkat edilmiştir. Katılımcıların, öğretmenlerden alınan tavsiye doğrultusunda, kendini daha rahat ifade edebilen çocuklar arasından seçilmesine özen gösterilmiştir. Katılımcıların her birinin ayrı sınıflardan alınmalarına rağmen, öğrenciler aynı okulda olmalarından dolayı birbirlerini az çok tanımaktadırlar.

Bir özel okulda öğrenimlerine devam eden katılımcıların hepsi orta ve üst gelir grubundan ailelerin çocukları olma özellikleriyle dikkat

cekmektedirler. Tüm katılımcıların ailelerinin sosyo-ekonomik açıdan Türkiye ortalamasının üzerinde olduğunu, görüşmeler sırasında gerçekleştirilen tartışmalarda da -o konuda özel sorular sorulmamasına rağmen- pek çok kez ortaya çıktığını belirtmekte ayrıca yarar vardır.

Etkin katılımın ve grup içi etkileşimin hedeflendiği çalışmalar sırasında odak grup moderatörlüğü, araştırmayı yürüten kişi olarak benim tarafımdan üstlenilmiştir. Bunun yanı sıra her grupta benimle birlikte gözlem yapmak ve konuşulanları not almak üzere bir de asistan yer almıştır. Grup içerisinde yapılan tartışmalar sırasında ayrıca, hiçbir şeyin gözden kaçmaması için konulan ses kayıt cihazı sürekli açık bulundurulmuştur. İlkokul 6. sınıflarla gerçekleştirilen çalışma yaklaşık 1 saat 25 dakika sürmüştür. İlkokul 3. sınıfların çalışması 1 saat 15 dakika boyunca devam ederken, anaokulu sınıflarından öğrencilerle yapılan ise yaklaşık bir saatte tamamlanmıştır.

Odak grup görüşmeleri sırasında her bir gruba öncelikle ortamı biraz rahatlatmak, birbirlerini daha iyi anlamalarını sağlamak açısından ve araştırma içerisinde kullanılmak üzere kendi günlük yaşam pratiklerine dair birkaç giriş sorusu yöneltilmiş, ardından konuya geçiş yapmak üzere dizi ve dizideki tipleştirmeler hakkında birkaç soru sorulmuştur. Geçiş sorularından sonra, daha

Önceden araştırmaya hazırlık safhasında diziden seçilmiş olan kısa kısa bölümler videoyla katılımcılara izlettirilmiş ve izlenen bölümler üzerine tartışma yürütülmesi sağlanmıştır. Son olarak, daha önce yürütülen tartışmaların üzerinden kısaca bir kez daha geçilmiş, bir özet yapılmış ve eksik kaldığını, tartışılması gerektiğini hissettikleri bir konu olup olmadığı sorulmuştur.

Katılımcılara izlettirilen bölümleri kısaca özetlemek gerekirse: İlk izlenen bölümde, anne karakteri Meltem eve geç kalmış, bu duruma oldukça sinirlenen baba karakteri Haluk da evde söylenmektedir. Meltem'in kapıdan girmesiyle aralarında bir tartışma yaşanmaya başlar ve Haluk bir daha asla geç kalmamasını söylediğinde Meltem çalışan bir kadın olduğu ve işi nedeniyle ara sıra geç kalabileceği cevabını verir. Bunun üzerine Haluk Meltem'e çalışmasına gerek olmadığını kendisinin zaten eve ekmek getirdiğini söyler.

İzlenen ikinci bölümde, Meltem hamile olduğundan şüphelenir ve Haluk'a söyler. Kocası bu habere çok sevinir ve bir anda çok büyük bir değişim gösterir. Dizide çizilen tipten tam aksi yönünde davranmaya başlar ve normalde hiç yapmadığı, "erkekliğe yakıştıramadığı" şeyleri yapmaya başlar; gece Meltem'in

üstünü örter, sabah kahvaltı hazırlayıp yatağa getirir, Meltem'e gül alır.

Üçüncü bölümde Haluk ile en yakın arkadaşı Selami arasında "erkeklik" üzerine tartışmanın yaşandığı bir sahne izlettirilmiştir. Haluk haftasonu halı sahada maç yapacaklarını anlatır Selami de karısı istemediği için gelmeyeceğini söyler. Bunun üzerine başlayan tartışma sırasında Haluk, dizinin hemen hemen her bölümünde en az birkaç kez tekrar edilen replikleri kullanarak Selami'yi "light erkek" "kepekli erkek" olmakla suçlar kendisinin ise "taş fırın" erkek olduğunu söyler.

Dördüncü sahnede ise, bu kez önce bilgisayar üzerinden başlayan bir tartışma teknolojinin gerekliliğine kadar uzanır. Bir masa etrafından ailenin dört bireyinin de bulunduğu tartışma sırasında Haluk bilgisayarın yararlı değil aslında pek çok anlamda zararlı olduğunu ve teknolojinin gün geçtikçe insana dair bir şeyleri yok ettiğini savunurken, ailenin diğer bireyleri bilgisayarın da teknolojinin de çok gerekli olduğunu söylerler.

Beşinci bölümde konu çocuklar üzerine döner. Erkek çocukları Emre okulda dayak yemiştir. Bunun üzerine Haluk Emre'ye, ertesi gün onun da karşılık vermesi gerektiğini söyler ve nasıl yumruk atılacağını öğretmeye başlar. Meltem ise Haluk'un tavrına çok kızar, hiçbir şeyin

şiddetle çözülmemesi gerektiğini, karşılıklı konuşmanın her zaman en doğru çözüm olduğunu söyler. Bu arada kızları Duygu da okulda birine aşık olmuştur. Meltem Duygu'yla bu konu üzerine teke tek konuşur ve böyle şeyleri kendisine anlatmasından çok mutlu olduğunu söyler. Haluk ise bu durumu öğrendiğinde çok kızar ve bu yaşta böyle şeyler olmayacağını söyleyip bağırır. Meltem de onu yatıştırmaya çalışır.

Son olarak izlettirilen altıncı bölümde ise işyerinde bir adam Meltem'den hoşlanır ve evli olduğunu bilmesine rağmen asılmaya devam eder. Meltem adamı reddeder ancak adam Meltem'in elini tutmaya çalışınca, Haluk'un Emre'ye öğrettiği yumruk atma taktiklerini hatırlayan Meltem adama sert bir yumruk atar. Daha sonra bunu öğrenen Haluk da ayrıca adama bir yumruk daha atar.

Katılımcılara izlettirilen bu olaylar/konular, dizinin ATV'de yayınlanan dördüncü, beşinci ve altıncı bölümlerinden alınmıştır. Dizinin bölümleri rastlantısal olarak seçilmiş, ancak bu bölümler içinden alınıp izlettirilen olaylara, araştırmanın konusuna uygunlukları açısından değerlendirilerek karar verilmiştir. O nedenle daha ziyade tipleştirmelerin ön plana çıktığı sahneler, yerel değerlere, örf ve adetlere atıfta bulunan konular ve dizinin genelinde pek çok bölümde yer alan tartışma konularına örnek olaylar tercih edilmiştir.

BÖLÜM IV

ÇOCUKLAR NEYİ DUYAR NEYİ DUYMAZ: ODAK GRUP GÖRÜŞMELERİNİN ÇÖZÜMLEMESİ

Kültürel Çalışmalar geleneğinin varsayımlarına dayanarak yürütülen bu araştırmanın teorik çerçevesi oluşturulurken izleyici kategorileri üzerine odaklanan tartışmalar, sürekli yapılaşma halini yansıtan ve kendi öznellik konumlarından hareket ederek belli sabitlenmeleri kırabilen bir özne anlayışıyla ele alındığı içindir ki, odak grup yöntemiyle gerçekleştirilen görüşmelerde de bu doğrultudan devam edilmiş ve katılımcıların metinle karşılaştıklarında farklı okuma biçimleri geliştirip geliştiremediklerinin, egemen söylemin dayattığı kodlara direnir direnemediklerinin, özdeşlik konumları kurup kurmadıklarının ve tipleştirmeleri ne şekilde alımladıklarının gözlemlenebilmesi hedeflenmiştir. İzlemeler gerçekleştikten sonra katılımcılara yöneltilen bir iki soruyla da, ne oranda yan metinlerden yararlandıklarının ve metinlerarası okuma gerçekleştirip gerçekleştirmediklerinin anlaşılmasına çalışılmıştır.

Metnin ne şekilde okunduğunun, alımlandığının yanı sıra bu araştırmanın çatısını oluşturan diğer unsurlar

da; televizyonun katılımcı çocukların hayatlarının neresinde yer aldığı ve katılımcıların, metin içerisinde karşılaştıkları tipler ve ya da belli kodlamaları kendi hayatlarına dolayımdayıp dolayımdayamadıkları, günlük yaşam pratikleriyle ilişkilendirip ilişkilendirmedikleri sorunsallarıdır. Dolayısıyla gerçekleştirilen odak grup görüşmeleri sırasında hem izlettirilen sahneler ve ardından yapılan tartışmalarla hem de yöneltilen diğer sorularla, araştırma çatısına uygun verilere ulaşmaya çalışılmış ve bu doğrultuda analizler yapılması yoluna gidilmiştir.

Analizler sırasında çeşitli kısaltmalardan da yararlanılmıştır. Buna göre araştırma içerisinde ilköğretim 6. sınıf öğrencilerinden bahsederken (İ6), ilköğretim 3. sınıf öğrencileri için (İ3), anaokulu öğrencileri içinse (AO) kısaltmaları kullanılmıştır. Ayrıca çalışma içerisinde katılımcıların cevaplarından yapılan alıntılar doğrudan ses kaydından alınmış, üzerinde hiçbir düzeltme ya da oynama olmadan katılımcıların kendi ifadeleri kullanılmıştır.

Daha önce de belirtildiği gibi tüm çocuklar gerçekleştirilen çalışmalara oldukça hevesli bir şekilde katılım sağlamışlardır. Bunun en önemli nedeni, öğretmenlerinin özellikle kendilerini seçmesinden dolayı yaşadıkları gizli gururdur. Keza, henüz tanışma

aşamasında çocukların tümü çalışmanın amacından ziyade kendilerinin seçilme nedenini sorgulamaya başlamışlar, bu durumun "örnek öğrenci" olmalarından mı kaynaklandığı öğrenmek istemişlerdir. Görüşmeler sırasında, okulun sağladığı imkanlar dolayısıyla teknik anlamda hiçbir sorun yaşanmazken, İ3 ve özellikle AO gruplarındaki çocukların dikkatlerini çekmekte zorlanılan anlar olmuştur. İ6 grubu katılımcıları, izleme esnasında da tartışma esnasında da tüm dikkatlerini konuya yöneltebilmişlerdir. İ3 grubundaki çocuklar ise tartışmalara çok aktif bir şekilde katılıp, söz almak için adeta birbirleriyle yarışırken, normalde de oldukça hareketli oldukları belli olan bir iki tanesinin izlemelerin yapıldığı sıralarda oturmakta ve izlenen bölümlere konsantre olmakta oldukça zorluk çektikleri gözlemlenmiştir. Bu anlamda en fazla güçlük yaşanan görüşme AO grubuyla yapılan olmuştur. AO grubundaki çocukların bir tanesinin çalışmaya katıldığı için ödül beklentisine girmesi ve buna ek olarak tüm katılımcıların tartışmalar yürütülürken her defasında konudan çıkıp kendi günlük yaşam pratiklerini ve ailelerini detaylı bir şekilde anlatmaya girişmeleri yaşanan güçlüklerin başlıca nedenleridir.

4.1. İzleme Pratikleri Bağlamında Çocuklar: Televizyon Hayatlarının Neresinde?

Odak grup görüşmelerinden elde edilen sonuçlar, televizyon mesajlarını yorumlarken katılımcıların kullandıkları stratejilerin ailelerinden, kültürlerinden, kendi yaşlıtlarından, arkadaşlarından ve medyayla daha önceki deneyimlerinden etkilendiğini açıkça ortaya sermiştir. Televizyonu genellikle evdeyken izleyen katılımcıların ailelerinde etkilenmeleri elbetteki kaçınılmazdır, keza "televizyon izlemenin ev içindeki anlamını kuran ailedir ve her aile televizyonun içeriğini kendine özgü bir biçimde yorumlar ve cihazı, kendine özgü bir biçimde kullanır" (Goodman, 1983, aktaran: Bağlı, 2002:4). Veri toplama süreci boyunca ayrıca katılımcıların, tipteleştirmelerin tavır ve hareketlerini değerlendirmek için mesajlarla etkin bir şekilde ilişkiye girerek yorumlamalarda bulundukları gözlemlenmiştir.

Televizyon izleme pratikleri açısından ülkemizde ilkokul çocuklarının genellikle durum komedilerinin sürekli izleyicileri oldukları (Zongur, 1996) vurgulandıktan sonra; özellikle yerli yapım dizilere yoğun ilgileri olduğu gözlemlenen odak grup katılımcılarının, Çocuklar Duymasın dizisinin eski bölümlerini hiç kaçırmadan izledikleri, kaçırdıklarında

ise ya tekrarlarını yakaladıkları ya da yeni bölümden önce verilen özeti izledikleri belirtilmelidir. Ayrıca katılımcılar, her akşam en azından bir diziyi mutlaka takip ettiklerini belirtmişler ve o dizilerin de önceki bölümlerini izlemiş olsalar dahi yakaladıkları zaman tekrar izlediklerini söylemişlerdir. Bu anlamda katılımcı çocukların televizyonu, her akşam belli saatler arasında olmak koşuluyla, günlük yaşantılarının ritmine ciddi bir şekilde soktukları ortaya çıkmıştır. Görüşmelerden elde edilen bu veri ayrıca, Türkiye’de çocukların günde yaklaşık 3 saat televizyon izlediklerini ve hafta sonları bu ortalamanın $\frac{1}{2}$ ila 1 saat daha arttığını bulgulayan araştırmaları (RTÜK, 1997; Batmaz, Aksoy, 1995) destekler niteliktedir. Çocuklar Duymasın adlı diziyi ısrarla takip eden katılımcıların daha ziyade dizinin eski bölümlerine ilgi gösterdikleri, şimdi bile yakaladıkları zaman eski bölümlerin tekrarlarını sıkılmadan izledikleri anlaşılmıştır. Bu bağlamda görüşmeler esnasında diziyi izleyip izlemedikleri sorulduğunda her gruptan topluca yüksek sesli bir “evet” cevabı gelmiştir. Ancak bir kısmı hariç, katılımcıların yeni bölümlere pek rağbet etmediği de gözlemlenmiştir. Katılımcılar arasında özellikle yaş grubu büyüdükçe dizinin yeni bölümlerinin izlenme oranının düştüğünü söylemek doğru olur; keza anaokulu öğrencilerinin hepsi yeni bölümleri izlemeye devam

ederken, ilkokul 3. sınıf öğrencilerinin büyük kısmı, 6. sınıf öğrencilerinin ise sadece birkaç tanesi yeni adıyla "Çocuklar Ne Olacak" adlı diziyi hala takip etmektedirler.

Belirtilmesi gereken bir husus da, katılımcı çocukların dizideki olayları ve karakterleri, içinde yetiştikleri kültürel pratikler ya da aileleri dolayısıyla öğrendikleri "doğru" ve "yanlış" kavramsallaştırmalarına uygun olarak yorumladıklarıdır. Yorumlarının doğruluk veya yanlışlık algılayışlarına dayandığı, görüşmeler sırasında katılımcıların verdikleri cevaplar sonucunda açıkça ortaya çıkmıştır. Bir karakterin tavırlarını ve hareketlerini yargılayarak değerlendirme yolunu benimseyen katılımcıların bunu da çift yönlü (dualistic) perspektiften bakarak yaptıkları dikkat çekmiştir. Granello (1997), çocukların gelişme çağı boyunca çift yönlü düşünme sürecinden çok yönlü (multiplistic) düşünme sürecine daha sonra da göreceli (relativistic) düşünme sürecine geçtiklerini belirtir. Buna göre, çift yönlü düşünme süreci içinde bulunan çocuklar şeyleri siyah ya da beyaz olarak tanımlama eğilimindedirler ve gelişimlerini tamamladıkça konuların aslında çok daha karmaşık olduğunu algırlarlar.

4.2. Tipleştirmelerin Anlamlandırılması S¼reci

Granello'nun savını destekleyen deneyimler odak grup g¼r¼řmeleri sırasında da ortaya çıkmıştır. Katılımcıların karakterlere ve izletilen olaylara y¼nelik yorumlarının -özellikle de yaş seviyesi d¼ř¼kçe- "haklı-haksız", "iyi-kt¼" veya "doğru-yanlış" kavramsallaştırmalarına dayandığı, bu kavramsallaştırmaları da kendi öğrenilmiş değer yargılarıyla temellendirdikleri g¼zlemlenmiřtir.

Dizideki tipleştirmelerin ne şekilde alımlandığının değerlendirilmesi açısından odak grup g¼r¼řmeleri sırasında katılımcılara dizideki karakterler hakkında sorular sorulduğunda da, yorumların yine bu tarz bir kavramsallaştırma biçimi üzerinden yapıldığı net şekilde ortaya çıkmıştır. Tipleri değerlendirirken "iyi-kt¼" ayrımını baz alarak yorum yapanlar daha ziyade A0 ve İ3 grupları olmuştur.

Dağhan(İ3): Haluk'la Meltem birbirlerine ters insanlar bence. Meltem ocuklara karşı daha iyi ama Haluk kt¼.

Berk(İ3): Bence Haluk istediğinde iyi birisi de olabiliyor. Ama çoğunlukla evet, ters ve kıskanç.

Zeynep(İ3): Bence çok kt¼ bir baba.

Batu(İ3): Bir de hep kendini beğenmiş.

Neslihan(I3): Meltem iyi bir anne, çocuklarına hiç kızmıyor. Bir de iyi bir arkadaş, herkesin dertlerini dinliyor.

Kutay(AO): Haluk kötü biri bence, çok kızgın, pahalı olan şeylere kızıyor.

Ecem(AO): Evet kötü biri, kızının etek giymesine de kızıyor. Ama Meltem iyi biri, iyi bir anne.

Berkay(AO): Meltem iyi, çünkü tartıştıklarında "mutfak" diyor.

İ3 ve AO grupları, tipleştirmelerin alımlanması sürecinde iyi-kötü ayrımından hareket ederken, İ6 grubu ise küçüklere oranla dizideki karakterleri iyi ya da kötü olmalarına göre değil farklı özelliklerine göre yorumlamaya çalışmıştır. Bu gruba göre tipler illa iyi-kötü değil, belli karakteristik özelliklere sahip, hem iyi hem kötü yanları olan "bireylerdir". Bu durum, "okul öncesi çocuklar öykünün neden-sonuç ilişkilerini çok açık mesajlardan çıkarabiliyorken, daha büyük çocukların bunlar arasındaki gizli ilişkiyi anlamada daha başarılı olmaları" (Collins et al., 1978, aktaran: Timisi, 1991:53) ile de ilintilidir.

Erce (İ6): Meltem kocasının kendisini sevdiğini biliyor aslında ama göstermesini istiyor. Romantik birisi yani.

Arda (İ6): Bence Meltem'in çok mükemmeliyetçi bir kişiliği var. Ama yine de iyi bir anne.

Bora (İ6): Bence Haluk da, en az Meltem'in sevdiği kadar seviyor karısını. Ama sert birisi o yüzden göstermiyor bunu.

İbrahim (İ6): Tam bir Türk kocası bence.

Arda (İ6): Sert ama duygusal biri. Duygularını yansıtmıyor çünkü light olacağını sanıyor.

Tipleştirmelere dair sorulan sorulardan çıkan sonuca göre üç gruptaki her katılımcının ortak birleştiği nokta Haluk'un sert, sinirli ve duygularını belli etmeyen bir karakter çizdiği'dir. Ancak Haluk tipleştirmesine dair üzerinde uzlaşılan bu kanıların her seferinde "ama"larla kırılması, tipleştirme üzerinden uzlaşımsal ve karşıt öğelerin birlikte kodaçım lanmadığına işaret etmektedir. Gerçekleştirilen tartışmalı okumaya ilişkin en somut örnek ise Arda'nın (İ6) "Duygularını yansıtmıyor çünkü light olacağını sanıyor" yargısında kendisini göstermektedir. Keza, sevgisini/duygularını yansıtmıyor oluşu katılımcıların Haluk'u olumsuz bir tipleme olarak yorumlamalarına neden olurken, "light olmamak" adına

böyle davranması hem Haluk'un hem de onun olumsuz bulunan bu özelliğinin bir anlamda olumlanmasını sağlamaktadır. Dolayısıyla çocuklar, duyguların gösterilmemesi fikrine karşı çıkarken, "light" olunmaması gerektiğini kabul ederek bu davranış kalıbını bir ölçüde kendi değer sistemlerine uyarlamışlar ve bu şekilde tipleştirme üzerine farklı okumalar gerçekleştirebilmişlerdir.

4.2.1. Kadının "Tartışmalı" Konumu

Diğer yanda Meltem tiplemesi hakkında yapılan yorumlar son derece kısa ve öz olmuştur: duygusal, romantik bir eş ve çok iyi bir anne. Görüşmeler sırasında ortaya çıkan en dikkat çekici unsurlardan birisi, izletilen her bölümün ardından Meltem tiplemesi ve onun tavırları hakkında yapılan tüm değerlendirmelerin "eş" ve "anne" konumları üzerinden olmasıdır. Çocuklarına ilgi gösteren, onlarla oturup konuşan, onları dinleyen ve babayla aradaki sorunların çözümünde dengeleyici rol üstlenen bir anne şeklinde alımlanan Meltem tiplemesi ayrıca, "her kadın gibi" romantik ve duygusaldır ve yine "kadınsal bir duygu"nun yansıması olarak kocasından ilgi beklemektedir:

Ekin(İ6): Meltem her kadın gibi çok romantik, romantizm istiyor.

Berk(İ3): Bence Meltem kocasının daha yakın olmasını istiyor, kendisine ilgi göstermesini bekliyor.

Neslihan(İ3): Evet kadınlık duygusu işte, normal.

Dizinin içeriğine bakıldığında, kocasına ve çocuklarına şefkatle yaklaşan, ilgili, duyarlı ancak kocasının sevgisine ve ilgisine muhtaç, onun sevgisini belli etmeyişi hayatında oldukça öncelikli bir sorun haline getiren Meltem tiplemesi, geleneksel aile yapısı içinde kadının konumunu yeniden üretmektedir. Anlaşılan o ki alımlama süreci içerisinde de böylesi bir tipleme, katılımcıların kadınsal olana dair varolan değer yargılarını pekiştirmede önemli bir rol oynamaktadır. Genel olarak pek çoğu, bir kadının nasıl bir eş ve anne olması gerektiğine dair önceden belirlenmiş kanaatlere sahip olan katılımcılar, Meltem tiplemesini her şeyden önce bu değerleri nedeniyle takdir etmektedirler.

Arda(İ6): Meltem, hem çocuklarına daha iyi bir eğitim verebilmek hem de evde daha huzurlu bir ortam sağlayabilmek için psikologa gidiyor

mesela. Kocasıyla ilgili sorunlarını halletmeye
çalışıyor. İyi de yapıyor.

Çocuklar, "doğru" olanı yapan "iyi" özelliklere
sahip bu tipleştirmeyi aynı zamanda, neyin doğru ve iyi
olduğuna dair zaten sahip oldukları kendi fikirlerini
pekiştirme yönünde kullanmaktadırlar.

Katılımcıların bu diziye kendi kanaatlerini
pekiştirme yönünde kullandıkları başka örnekler de
vardır. Egemen söylem içinde sürekli "kutsanan" annelik
kurumu ve özellikle "hamilelik" durumu, katılımcılar için
de yıkılması zor tabulardan biridir. İzletilen ikinci
bölümde Meltem hamile olduğunu zannettiği zaman Haluk'un
bir anda değişen tavırları, sevecenliği ve ilgisi önce
hiçbir katılımcı tarafından yadırganmamış, daha sonra
ancak konu derinlemesine tartışıldığı zaman sadece 16 ve
13 gruplarından bir iki kişi bu tür bir değişimin yapay
olduğunu ve Meltem'i kandırmak anlamına geldiğini, sadece
bebek için değil her zaman karısına böyle davranması
gerektiğini söylemiştir. Bunun dışında kalan tüm
katılımcılar özellikle de AO grubundakiler, hamilelik
sırasında "zaten böyle davranmanın zorunlu olduğu"nda
hemfikir kalmışlardır. Her ne kadar diğerleri de Haluk'un
her zaman eşine iyi davranması gerektiğini belirtseler

dahi, katılımcılar tarafından hamilelik çok "özel" bir durum olarak algılandığından bu tarz bir değişim:

Doruk (İ3): Asla Meltem'i aldatmak değil. Karısı hamile olunca böyle davranmalı erkek.

Berkay (AO): Hamile olunca tabii farklı davranacak. Aynı davranırsa karısı üzülür, o zaman bebek de üzülür.

Erce (İ6): Doğru yapıyor tabii ki Haluk, hepimizin babası böyle yapmıştır annemiz hamile olduğunda.

Meltem tiplemesi sadece varolan aile ortamında huzuru korumak adına yaptıklarıyla, evdeki dengeleyici unsur olmasıyla ve şefkatli ve ilgili anne/eş haliyle değil, eşine sadık, güvenilir ve "namusunu koruyan" kadın temsiliyle de kadının toplum içerisindeki konumunu yeniden üretmeye hizmet etmektedir. Özellikle izlettirilen son bölümde evli olduğunu bilmesine rağmen kendisine asılan adama Meltem'in yumrukla yanıt vermesi ve bu yanıtın katılımcıların istisnasız hepsinden olumlu tepki alması bu noktada iyi bir örnek oluşturmaktadır. Olayları bağlamı içinde ele alırsak; Haluk'un dayak yiyen oğluna nasıl dayak atılacağını öğrettiği ve Meltem'in de bu duruma kızıp sorunların şiddetle değil konuşarak çözülmesi gerektiğini öğütlediği bir önceki bölümde

katılımcıların büyük kısmı hem Meltem'i hem de Haluk'u haklı bulmuş, buna neden olarak da bazı durumlarda karşıdaki insana konuşarak bir şey anlatılamayacağını, aslında Meltem'in önerisinin doğru olduğunu ancak istisnai durumlarda şiddete başvurmaya mecbur kalınabileceğini belirtmişlerdir. Hemen ardından izletilen Meltem'in yumruk atma bölümü ise, katılımcıların tümü tarafından "işte o istisnai durum" olarak algılanmış, Haluk'un da bunun üstüne adama bir yumruk daha atması, erkekliğin ve koca olmanın "gerektirdiği" bir tavır olarak yorumlanmıştır.

İbrahim(İ6): Sormak bile yanlış, çok doğru bir hareket Meltem'in yaptığı.

Bora(İ6): Meltem evli biri, kocasına öyle kötü bir hareket yapamazdı zaten.

Arda(İ6): Haluk'un haklı olduğunu görüyoruz.

Berk(İ3): O adam bir anlamda saldırdı Meltem'e.

Pınar(İ3): Birisi karısını rahatsız ediyorsa kocası da böyle yapar tabii.

Dağhan(İ3): Haluk, benim karımı isteyemezsin amacıyla bir yumruk daha atıyor.

Batu(İ3): Meltem haklıydı bence, çünkü konuşarak bir şey halledemezsin o adamla. Haluk da iyiydi, çünkü kıskandı.

Berkay(AO): Haluk çok haklı, Meltem'e de aferin.

Kutay (AO): E tabii yapacak Haluk, karısı çünkü onun.

Ecem(AO): Meltem önce konuşmak gerek diyor ama bununla konuşamazdı ki.

Abartılar ve karşıtlıklar üzerine kurulu durum komedilerinin türsel özellikleri bağlamında geleneksel ile "modern" temsillerini birbirlerine karşıt iki uca yerleştirerek, metnin okunması anında bu kavramların yeniden üretilmesine tipik bir örnek oluşturan Çocuklar Duymasın adlı dizide Meltem tipleştirmesinin tüm katılımcı çocuklar tarafından "modern kadın" olarak algılandığı görüşmeler sırasında defalarca dile getirilmiştir. Bir anlamda geleneksel aile içinde kadının konumunu yeniden üretmesine karşın Meltem tipleştirmesi aynı zamanda, değişen toplumsal ilişkiler içinde kadının değişen konumunu da temsil etmektedir. Özel bir şirkette üst düzeyde işe sahip bir kadın olan Meltem, hiçbir şekilde aile içindeki "görevlerini" aksatmayarak ancak işini de arka plana atmayarak, geleneksel sorumluluklarını ve çalışma hayatını birarada başarıyla yürüten kadını sunmaktadır. Her ne kadar evde kocasıyla arasında problem yaratsa da, Meltem çalıştığı için eve geç gelebilmekte, kıyafetlerine müdahale edilmesine

sinirlenmekte ve hatta iş hayatına engel olacağı için tekrar hamile kalmayı istememektedir. Böylesi bir kadın tiplemesi, odak grup katılımcılarının hepsi tarafından "normal" ve "olması gereken" şeklinde algılanmış, ancak "tam bir Türk kadını" kategorisine girmeyi başaramamıştır. AO ve İ3 grubundaki katılımcılar Meltem ve onun temsil ettiği modern kadın tiplemesini daha ziyade kendi özdeşlik konumları üzerinden değerlendirirken, İ3 grubunun bir kısmı ve İ6 grubunun neredeyse tamamı, muhtemelen aile ve okul çevrelerinden ve daha önceki medya deneyimlerinden öğrendiklerinden hareketle okumalar gerçekleştirmişlerdir.

Eda (AO): Meltem de çalışacak tabii, bütün anne babalar çalışır ki eve para getirsinler.

Derya (AO): Evet annelerin de çalışması gerek. Benimki de çalışıyor.

Zeynep (İ3): Ben Haluk'u doğru bulmuyorum "çalışma evde otur" dediğinde. Çünkü hem daha çok para kazanırlar hem de evde oturmak zorunda kalmaz Meltem.

Pınar (İ3): Hem herkes para için de çalışmaz. Evde bütün gün oturup ne yapacak?

Doruk (İ3): Bence yüzde yüz haklı Haluk. Meltem evde oturmalı.

Erce(İ6): Öyle dememeli, ikisi de çalışırsa daha çok para kazanırlar.

Ekin(İ6): Sadece para kazanmakla alakası yok ki, sosyal çevreye girmekle de ilgili bir şey çalışmak. Ben bir de şu yüzden seviyorum Meltem'i, kocasına direnebiliyor, kendini gösteriyor ve diyor ki "Ben istersem eve geç de gelebilirim". Yani kabullenebilirdi de kocasının kendisine kızmasını.

Görüldüğü üzere AO grubu katılımcılar konuya kadının çalışması değil "annenin" çalışması açısından yaklaşırken kendi annelerinin de çalışıyor olmasında yola çıkmışlar ve kendi özdeşlik konumlarından hareketle bunu genelgeçer bir doğru kabul ederek, tüm annelere yönelik bir genellemeye gitmişlerdir. AO grubundaki katılımcıların sorulara bu şekilde kendi özdeşlik konumlarından seslenerek cevap vermelerini, Piaget'in bilişsel gelişim kavramlarıyla ve zihinsel şemaların oluşum süreciyle açıklamak da mümkündür. Piaget'e göre zihinsel şemalar, "yeni gelen bilgilerin yerleştirileceği bir çerçevedir ve bireyin çevresindeki problemleri anlama, çözme ve dünya ile başetme yolları, yapıları olarak düşünülebilir" (Senemoğlu, 2001: 39-46).

Buna göre beş yaş çocuğunun şemaları, on yaş çocuğunun şemalarına oranla farklılık gösterir. Piaget'in kavramları doğrultusunda ilerlersek, "yetişkinlere yönelik televizyon programlarını izlerken okul öncesi çocukların bütün bir öyküyü değil öykünün bağımsız sahnelerini akılda tutabilmelerinin bir nedeni, henüz şemalarının yeterince geniş bir biçimde örgütlenmemiş olmasıdır. 7-8 yaşlarındaki bir çocuk yalnızca algılama yetisine sahiptir, soyutlama ve usa vurma işlemlerini henüz gerçekleştirememektedir. Düşüncesi duyguları tarafından oluşturulmuş ve bunlarla sınırlı durumdadır. Bu nedenle, önceki deneyimleri ve algılamalarıyla karşılaştırdığı somut ipuçları arar" (Timisi, 1991:52). Bundan yola çıkarak, AO grubu katılımcılarının da Meltem tiptemesinin çalışan kadın konumunu anlamlandırırken ihtiyaçları olan somut ipuçlarını, kendilerine en yakın kadın olan annelerinde ya da çevrelerinde gördükleri diğer annelerde buldukları söylenebilir.

İ3 ve İ6 grubundaki katılımcıların da neredeyse hiçbirinin bu konuda tartışmalı okuma gerçekleştiremediği vurgulanmalıdır. "Toplumsal ilişkiler içindeki dönüşümle güçlenen ve yaygınlaşan söylemlerin ve bu söylemler dolayısıyla içinde kurulan anlamların televizyon metinlerinde de temsile kavuştuklarını" (İnal, 1999) belirttikten sonra diyebiliriz ki, çalışan kadının

temsili de bu değişen ilişkilerin ve yeni taleplerin en önemli örneklerindendir. Katılımcıların kadının çalışması konusuna "eve para getirme" açısından yaklaşması özellikle önemlidir. Kapitalist egemen ideolojinin medyadaki söylemleri değerlendirildiğinde artık üretim ilişkilerinde yer alan tek aktör erkekler değildir. Bir anlamda ekonomik yapılaşma içindeki iktidar ilişkileri bağlamında kadının değişen konumu, normalizasyon sürecinden geçip egemen söylem içerisinde dolayım lanarak yeniden kurulmakta ve böylece medyada kendine temsil imkanı bulmaktadır. Bu doğrultuda artık çalışan, para kazandıkça bağımsızlaşan ve kendine sosyal bir çevre kurdukça güveni artan, ancak ataerkil düzen içinde eş ve anne konumu çok aykırı değişimlere uğramayan kadın temsilleri hemen hergün televizyon aracılığıyla evlere konuk olmaya başlamıştır. Dolayısıyla katılımcılar aslında tam da egemen söylem içinde dolayım lanarak kurulan belli anlamları çok da tartışmadan okumaktadırlar.

Ancak Ekin(İ6) adlı katılımcının, kocasına direnebildiğı için Meltem tipleştirmesini sevdiğini söylemesi, Hall'un bahsettiğı kodaçım lama anında ortaya çıkan söylemdeki mücadeleye güzel bir örnek oluşturmaktadır. Bu anlamda Ekin, Meltem'in çizdiği

tiplerleştirmeyi erkek egemen düzene karşı söylemdeki mücadele alanı olarak yorumlayan tek katılımcıdır.

4.2.2. Karşıtlıkların Ürettikleri: Söylemdeki Mücadeleden, İçselleştirilen Erkeklik Tanımlarına

Genel olarak Meltem tiplemesi iyi bir anne, sevgi dolu bir eş ve iyi bir arkadaş portresi şeklinde alınılanırken, Haluk tiplerleştirmesi ise, çift yönlü perspektiften bakma eğiliminde olan katılımcı çocukların büyük çoğunluğu için "kötü" ve "haksız" tarafı temsil etmektedir. Daha önce Türkiye ortalamasına göre üst gelir grubu ailelerin çocukları oldukları belirtilmiş olan katılımcılar Haluk tiplemesinden cimri, çocuklarının isteklerini yerine getirmeyen, kaba, çabuk sinirlenen ve kötü konuşan birisi olarak bahsetmişlerdir. Haluk tiplemesinin çocuklarına, karısına ve arkadaşlarına karşı hareketleri, bir iki tanesi hariç tüm katılımcılar tarafından her seferinde "haksız" olarak nitelendirilmiştir. Katılımcılara göre Haluk tiplemesi bu özellikleriyle "eski çağlardan kalma" kafa yapısına sahip "tam bir Türk erkeği"dir.

Haluk'un tutucu ve geri kafalı olduğuna dair görüşler, yapılan mülakatların pek çok aşamasında dile getirilmiştir. Ancak katılımcıların Meltem'i modern kadın

Haluk'u ise geri kafalı gelenekçi erkek temsili olarak en açıkça kodaçımıldıkları sahne kuşkusuz bilgisayarın ve bununla bağlantılı olarak teknolojinin yararları üzerine bir tartışmanın yaşandığı bölümdür. Katılımcıların pek çoğu bu sahneyi Haluk'un ne kadar geri kafalı olduğuna örnek olarak göstermiştir. Özellikle İ6 grubundakiler böyle bir tartışmanın saçma olduğu, teknolojinin her geçen gün ilerlediği, artık herkesin bilgisayar kullandığı ve bunun modern olmanın bir getirisi olduğu üzerinde durmuştur. İ3 grubu bilgisayar kullanmayı bilmeyenleri cahil olarak kategorize etmiş, Haluk'un ise cahil olmadığına, ama evde bir tek kendisi bilmediği için kıskançlıktan veya hala geleneklere bağlı olduğundan dolayı teknolojiye karşı durduğuna ilişkin bir tartışma yürütmüştür. AO grubu ise teknolojinin yararlı bir şey olduğunu ve Meltem'in haklı olduğunu söylemiş ancak bu konuda fazla bir argüman geliştiremeyerek, anne babalarının evdeki bilgisayarları hakkında konuşmakla yetinmiştir. Dolayısıyla görüşmeler sırasında teknoloji konusunun, yaş grubu büyük katılımcılar tarafından modernlikle ilişkilendirilerek algılanan bir konu olduğu ortaya çıkmıştır. Bu anlamda katılımcılar için dizideki evde modern tarafı yine Meltem, geri kafalı tarafı ise Haluk temsil etmekte, teknoloji üzerine tartışmanın yürütüldüğü bölüm ise bu yöndeki kanaatleri ciddi anlamda

pekiştirmektedir. Görüşleri bu şekilde özetlenebilecek olan katılımcıların AO grubundakiler de dahil olmak üzere her birinin, -AO grubundakiler için sadece bilgisayar oyunları ile sınırlı olmak üzere- bilgisayarı günlük yaşam rutinlerine sıklıkla dahil ettiklerini ve bu konuda aileleriyle herhangi bir sorun yaşamadıklarını da belirtmekte yarar vardır. Keza katılımcıların pek çoğunun bu konuyu yine özdeşlik konumları kurarak, günlük yaşam pratikleriyle ilişkilendirerek okudukları gözlenmiştir.

Katılımcıların bir kısmının kendi hayatlarına dolayımıldıkları bir unsur da, başrollerden biri olan Haluk'un kullandığı jargondur. Özellikle yaş grubu en büyük olan erkek öğrenciler, dizinin hemen hemen her bölümünde Haluk'un kendinden bahsederken ve arkadaşı Selami'yi yererken kullandığı "taş fırın" ve "light/kepekli erkek" şeklindeki söz kalıplarını ve "ana", "babababa" ünlemlerini birbirleriyle şakalaşırken ya da espiri yaparken sıkça kullandıklarını belirtmişlerdir. İ3 grubundaki erkek öğrenciler ise, bu lafları çok sık olmasa bile nadir olarak da sayılamayacak bir oranda kullandıklarını açıklarken, her iki gruptan kız öğrenciler kendilerinin bu sözleri asla kullanmadıklarını vurgulamışlar, ancak genellikle okuldaki arkadaşlarından, zaman zaman da evde şaka yaparken babalarından duyduklarını söylemişlerdir. AO

grubundaki öğrencilerin açıklamalarına göre, kendileri ya da arkadaşları bu sözleri kullanmamakta, ancak yine bazen evde ağabeyleri ya da babaları tarafından kullanıldığına şahit olmaktadır.

Bu jargonun katılımcılar tarafından ne şekilde anlamlandırıldığı sorulduğunda ise gelen cevaplar, hem Haluk hem de Selami tipleştirmelerinin alımlanmasına ilişkin güzel ipuçları vermektedir.

Berfin(I6): Taş fırın diyince kıro gibi bir de ailenin reisi gibi algılıyorum ben.

Erce(I6): Kırolukla alakası yok, Haluk üniversite okumuş bir kere. Taş fırın ekmek gibi, sert yani.

Arda(I6): Erce'nin dediğine katılıyorum. Üniversite okuduğu için kırolukla değil geçmişiyile alakalı, o da babasından öyle görmüş.

Kadınlara 1700'lerde yaşıyorlarmış gibi davranıyor, sanki onların hiç hakları yokmuş gibi. Taş fırın da eski zamanlardan kalma bir fırındır ya, kullanılmaz artık.

İbrahim(I6): Taş fırın hijyenik değildir. Eski bir fırın, eski adetlere önem veriyor yani. Gelenekçi biri yani.

Görüldüğü üzere 16 grubu katılımcılar, kendisi için yaptığı yakıştırma bağlamında Haluk tipleştirmesini okuma süreci içerisinde "geleneksel" vurgusunu ön plana çıkarmaktadırlar. Haluk'un kadınlara davranış biçimi de sert karakteri de, babadan görme gelenekselci yapısıyla ilişkilendirilmiştir. Burada belirtilmesi gereken bir diğer husus da, katılımcıların muhtemelen aileleri dolayısıyla edinmiş oldukları ve görüşmeler sırasında farkında olmadan pek çok kez üzerinde durdukları "eğitimin önemi" vurgusudur. Bu anlamda, Meltem'in bir psikologa gitmesini evdeki huzur için olduğu kadar çocukların eğitimi için de önemli addeden katılımcıların bir kısmına göre üniversiteye gitmek de Haluk'u kıro olmaktan kurtarmaktadır. Dolayısıyla bu konuda Haluk tipleştirmesinin olumsuz bulunan özelliklerinin bile, metinle karşılaştıkları anda katılımcıların belli kalıplar konusunda varolan yargılarını değiştirmek yönünde işlev görmediğinin altını çizmek gerekir. Bu fikirde olan katılımcılar için, üniversiteyi bitirdiği bilinen Haluk eğer eşine çok fazla karışıyor, onun çalışmasını istemiyor, sürekli bağırıp çağırıyor ve Selami'ye karısını "dinlediği" için kızılıyorsa, bu "kıroluğundan" olamaz çünkü Haluk eğitimli biridir.

Diğer yandan 16 grubu katılımcıların bir kısmı "taş fırın erkek" sözünü Haluk'un genel davranış kalıplarıyla

ilişkilendirerek anlamlandırırsa da, büyük çoğunluğu taş fırın kelimesinin sözlük anlamından yola çıkarak davranış kalıplarını açıklama yoluna gitmiştir. Bunun tam tersine İ3 ve AO gruplarındaysa katılımcılardan sadece bir iki tanesi taş fırın kelimesinin gerçek anlamını tartışmaya açmış, geri kalanlar ise kelimenin sözlük anlamını bilmeden tipleştirmenin davranış kalıplarını nasıl algılıyorlarsa kelimeyi de öyle anlamlandırmışlardır. Bu da aslında Piaget'in bilişsel gelişim evrelerinden soyut işlem dönemi vurgusuna bir başka örnek oluşturmaktadır. Yaşları dolayısıyla zihinsel şemaları yeterince örgütlenmiş olan İ6 grubu katılımcılarının çoğu, olayları algımlarken kendilerine anlam çerçeveleri sağlayan bu şemalar sayesinde kelimenin anlamından yola çıkarak soyutlamalar yapabilmiş ve mesela taş fırının hijyenik olmayışından, eskimişliğinden örnek vererek Haluk'un da gelenekçi bir tipleştirme çizdiği yorumunda bulunabilmişlerdir.

Diğer yandan İ3 ve AO grupları ise kelimeyi anlamlandırabilmek amacıyla yine somut ipuçlarına yönelmişler ve izledikleri tipleştirmelerin davranış kalıplarını kelimenin anlamı açısından ipucu olarak değerlendirmişlerdir.

Dağhan(İ3): Taş fırın aldırıışsız erkek, kendi söylediklerini yapan karısına aldırmayan demektir.

Berk(İ3): Güçlü demek bence.

Zeynep(İ3): Kötü bir kelime. Kaba ama çok güçlü yani.

Ecem(AO): Çalışkan demektir taş fırın erkek.

Kutay(AO): Kendine güvenen demektir.

Berkay(AO): Taş gibi sert yani.

Mod: Peki "light erkek", "kepekli erkek" dediğinde ne anlıyorsunuz?

Ecem(AO): İyi spor yapmıyor demek ki, güçsüz.

Kutay(AO): İş yapmayan gibi.

Doruk(İ3): Light erkek, karısını çok seviyor yani. Yoğurt falan olur ya yağı alınmış, bunun da içinde erkek ruhu yok.

Neslihan(İ3): Yumuşak erkek demek.

Pınar(İ3): Kadının tarafını tutan demek.

Arda(İ6): Kendini kadından üstün görmeyen, karısına iyi davranan erkek demek.

Ekin(İ6): Karısının bir dediğini iki etmeyen erkek.

Selen(İ6): Selami fazla abartıyor bence aşırı "light" birisi. Korkuyor artık karısından.

Buradan da anlaşıldığı üzere en küçük yaş grubundan olan katılımcılar Haluk tipleştirmesini tamamen güç kavramı üzerinden kurarken, 13 grubu katılımcılar ise yine aynı kavramdan hareketle bu gücü erkeklik tanımı dolayısıyla algılamaktadırlar. Bu iki gruptaki hemen hemen tüm katılımcılara göre Haluk eski kafalıdır, serttir, karısına ve arkadaşı Selami'ye karşı oldukça kabadır ancak bunların hepsi erkekliğin tanımıyla da örtüşmektedir. Yine 16 grubundan bir katılımcı da, muhtemelen aynı tür bir güç kavramı üzerinden kurarak, aile "reisliğini" Haluk'a yakıştırmıştır. Selami ise eşine karşı iyi davrandığı ve şiddetten uzak durduğu ölçüde patriyarkal sistemin ürünü olan bir erkeklik tanımından uzaklaşmış olmaktadır. Dolayısıyla üç gruptan da hiçbir katılımcı erkekliğin ne olduğunu sorgulamamakta ve hepsi erkekliğe ilişkin kodları varolan uzlaşımsal tanımları üzerinden açıklamaktadır. Bunun bir uzantısı olarak da katılımcılara ileride Selami-Haluk ikilisinden hangisi gibi olmak istediklerine dair bir soru yöneltilindiğinde, erkek katılımcıların istisnasız hepsinden Haluk cevabı gelmiştir. Katılımcılar, genel anlamda özelliklerinin pek çoğunu takdir etmeseler de Haluk'a benzemek istemeleri yönündeki çelişkiyi ise, "Selami gibi yumuşak erkek olmaksızın Haluk gibi olmak

iyidir" şeklinde açıklamışlardır. Erkek katılımcıların, egemen sistemin dayattığı "erkeklik" tanımını her şekilde tercih ettiklerini söylemek doğru olur. Buna rağmen Selami tiplendirmesi tüm gruplar tarafından erkek gibi olmasa dahi yine de sevimli bulunmuştur. Ancak otoriter bir kadın tiplendirmesi çizen Selami'nin eşi Gönül ise kız erkek tüm katılımcılara göre oldukça rahatsız edici bir tiplendirmedir.

Görüldüğü üzere tiplendirmeler arasında yaratılan karşıtlıklar, farklı okumaları da beraberinde getirmektedir. Dizinin geneline bakıldığında aslında tüm karşıtlıkların Haluk tiplendirmesi üzerinden kurulduğu dikkat çekmektedir, zira modernliğe ilişkin olarak yaratılan karşıtlığın da erkeklığe ilişkin olanın da ortak paydasında bu tiplendirme yer almaktadır. Her iki tarafla kıyaslandığında da Haluk, katılımcılar tarafından daha sert, kaba, gelenekçi bir tiplendirme olarak anlamlandırılmıştır. Ancak farklı okumalar, Meltem'le karşılaştırıldığında sert, kaba, gelenekçi özelliklerinden dolayı "kötü" şeklinde alımlanan tiplendirmenin, Selami'yle karşılaştırıldığında yine aynı özellikleri nedeniyle "daha iyi", "yeğ tutulan" bir tiplendirme olarak alımlanmasıyla ortaya çıkmaktadır.

4.3. Özdeşlik Konumları ve Kültürel Gerçeğe Benzerlik

Bunun yanı sıra katılımcıların hiçbiri Selami tipleştirmesini oldukça abartılı bulduklarını, öyle bir erkek olamayacağını belirtmeden edememiştir.

Erce(İ6): Haluk gibi erkekler vardır ama Selami gibi erkek yoktur.

Berfin(İ6): Evet Selami de abartıyor yani, nerdeyse karısından dayak da yiyecek.

Dağhan(İ3): Light erkek de uydurulmuş bir söz, öyle erkek olmayacağı için öyle bir laf da olmaz.

Zeynep(İ3): Bence de uydurulmuş birisi o. Ben hiç öyle erkek görmedim.

Derya(AO): Bence Selami gibi erkekler yoktur. Yani güçsüz erkek falan vardır ama Selami çok abartıyor, karısı bağırınca falan kusacak gibi oluyor, çok korkuyor karısından.

Ecem(AO): (Güler...) Evet öyle kusacak gibi yapıyor. Hiç kusan mı insan karısı bağırınca, çok abartıyor.

Medyada farklı söylemlerin temsilinden bahsettiğimizde, Selami ve onun eşi Gönül

tipleştirmelerinin kadın egemen bir aileyi temsil ederek buna örnek oluşturdukları söylenebilir. Haluk'un Gönül'den sürekli "dominant teyze" diye bahsetmesi de izleyicilerin bu aile hakkındaki kanaatlerini her seferinde tekrar tekrar pekiştirmektedir. Ancak türsel gerçeğe benzerlik kurmak anlamında abartılarla süslenen kadın egemen aile aslında tam da bu abartılar nedeniyle, katılımcıların kültürel gerçeğe benzerlik kurabilmelerini ciddi anlamda zorlaştırmaktadır. Her anlatının bir yandan türün ortak anlatısına ve kodlarına uyduğunu diğer yandan da kültürel anlamlandırma biçimlerinin temsillerinden oluştuğunu söyleyen Gledhill (1997), kültürel gerçeğe benzerliğin bizleri kurmacanın dışındaki sosyal dünyanın normlarına, ahlak yapısına ve sağduyusuna götürdüğünü belirtir (aktaran İnal, 1999). Dolayısıyla katılımcıların içinde bulundukları sosyal dünyanın normlarına oldukça uzak kalan bu anaerkil ailenin bir de dizinin türsel özelliği gereği çeşitli abartılarla sunulmasının, katılımcılar açısından kültürel gerçeğe benzerlik kurma olanaklarını imkansızlaştırdığı gözlemlenmiştir. Bu kanıya varılmasındaki en önemli referanslardan biri Erce'nin "Haluk gibi erkekler var ama Selami gibi erkek yoktur" şeklindeki sözleridir. Diğer yandan pek çok katılımcı da benzer şekilde Selami tipleştirmesinin fazla abartılı olduğuna ve gerçek hayattaki erkeklere hiç

benzemediğine vurgu yapmıştır. Katılımcıların gerçekçi bulmamalarının sebebi bu tipleştirmenin aile yapısı içindeki konumudur kuşkusuz. Selami'nin, eşi Gönül'ün sözünden çıkmamasını ve ondan çok korkmasını eleştiren katılımcıların bir iki tanesinden de "Bu kadarı olmaz artık, neredeyse dayak da yiyecek karısından" yorumu gelmiştir. Selami-Gönül ikilisini inandırıcı bulmayan katılımcılar, aile içinde kadınla erkeğin rollerinin değiştiğini görmekten de hiç memnun kalmamışlardır.

Dizinin genelini ele alırsak, her üç gruptan da katılımcıların en yoğun olarak kültürel gerçeğe benzerlik kurdukları tipleştirme Meltem olmuştur. Bu tipleştirme, aile içindeki koruyucu kollayıcı tavrıyla, dengeleyici unsur olmasıyla, şefkatli ve ilgili anne, sadık bir eş haliyle, toplumsal olarak tanımlanmış deneyimlerin içerimlediği normlar tarafından kuşatılmış durumdadır. Gledhill'in kavramlarıyla söylersek Meltem, katılımcılar için sosyal dünyanın normlarına ve sağduyusuna son derece uyumlu bir tipleştirmedir ve dolayısıyla çocuklar kültürel gerçeğe benzerlik kurmakta hiç de zorlanmamaktadırlar.

Haluk tiplemesi ise kimi katılımcılar tarafından gerçekçi bulunurken, kimilerine göre yine Selami tiplemesi kadar abartılıdır. "Televizyon metinlerinin alımlanmasına dair pek çok araştırma benzer bir şekilde,

izleyicilerin bir programı sevmeye ya da sevmeme yönünde kodaçımmlarken gerçekçiliği bir kriter olarak kullandığını bulgulamaktadır" (Tütüncü, 1998). Çocuklar Duymasın'ın çokanlamlı karakteri de bu tiplleştirme üzerinden alenen ortaya çıkmaktadır. Keza katılımcıların kendi aralarında bir türlü uzlaşamadıkları tek tiplleme Haluk olmuştur. Bu tiplleme hakkında her katılımcı farklı bir şey söylemiş, kimisi gerçekçi bulmuş kimisi bulmamış, kimileri ise bir sahnede çok gerçekçi diğer sahnede çok abartılı olduğunu dile getirmiştir.

Bu üç odak grupla yapılan çalışmada; televizyon anlatısı içinde ironilerle, şakalarla ve abartmalarla farklı anlamların aynı anda taşındığını vurgulayan Fiske'nin (1987) işaret ettiği noktaya örnekler oluştuğu söylenebilir. Çocukların, özellikle şakaların ve abartmaların yer aldığı sahnelerde birbirlerinden çok farklı anlamlar çıkarttıkları gözlenmiştir.

Berfin(İ6): Komik tabii aslında izleyince ama böyle kepekli erkek falan diyerek Selami'nin gururunu incitiyor bence.

Erce(İ6): Bence gururunu falan incitmiyor. Arkadaş onlar sonuçta takılıyorlar birbirlerine, hepimiz yapıyoruz.

Berk (İ3): Ekmeğin lightı, saçın kepeklisi olur ama erkeğin olmaz, çok saçma. Haluk o kadar abartıyor ki ne konuşacağını bilmiyor.

Dağhan (İ3): Hayır böyle şeyler söylüyor çünkü üzmek istiyor Selami'yi, kıskanıyor belki de biraz, onun karısıyla arası daha iyi diye.

Berkay (AO): Bence çok komik Haluk'un böyle demesi.

Derya (AO): Komik değil ki, çok ayıp.

Görüşmeler sırasında buna benzer daha pek çok örnek yaşanmıştır. Mesela bilgisayar konusundaki tartışmanın ele alındığı sırada bir katılımcı Haluk'un üşengeç olduğu için bilgisayar kullanmayı öğrenmediğini ve adetleri/gelenekleri de buna bahane olarak öne sürdüğünü savunurken, bir diğeri bunun üşengeçlikle alakalı olmadığını ve Haluk'un geri kafalı olduğu için teknolojiye karşı çıktığı yorumunu yapmıştır.

Tüm bunlardan yola çıkarak denilebilir ki katılımcılar Haluk tiplştirmesini alımlarken, kültürel gerçeğe benzerlik kurmak konusunda ne Selami'de olduğu kadar zorlanmışlar ne de bu benzerliği Meltem tiplştirmesinde olduğu gibi doğallıkla kurabilmişlerdir.

Muhtemelen de bu nedenden dolayı katılımcılar, diğer tiplştirmelere oranla Meltem tiplemesini alımlarken çok

daha fazla özdeşlik konumları kurmuşlardır. Hatta görüşmelerin ardından denilebilir ki, katılımcıların hemen hepsinin annesi Meltem'e benzemektedir. Meltem'in ideal anne olarak algılanışının özünde bir bakıma bunun da yattığı söylenebilir. Ayrıca bazı katılımcılar Meltem'in genel anlamda anne konumundan değil de kadınlığına vurgu yapan özelliklerinden ya da belirli davranış kalıplarından yararlanarak özdeşlik konumları kurmuşlardır. Örneğin Meltem'in psikologa gitmesinden övgüyle bahseden Arda(İ6), yaklaşık on dakika sonra bir başka tartışma sırasında kendi annesinin de psikolog olduğunu açıklamıştır. Selen(İ6) ise Meltem'in aynı annesi gibi romantik olduğunu ve kocasından ilgi beklediğini kendisinin de ileride aynen Meltem gibi olacağını söylemiştir. Bandura'nın (1969) da dediği gibi "televizyon belirli cinsiyet modellerini çocuğa örnek modeller olarak aktarırken, toplumda yerleşik olan geleneksel rol beklentilerini güçlendirerek ya da bu beklentilerin değişmesine aracılık ederek işlevsel olmaktadır". Model alma etkisine uygun bir örnek oluşturan Selen (İ6) de -bu katılımcının konuşmalarından yapılan daha önceki alıntılarda da görüldüğü üzere- romantik olması ve kocasından ilgi beklemesi nedenleriyle rahatça özdeşlik konumları kurabildiği Meltem tiplestirmesini aynı zamanda yine bu geleneksel rol

beklentilerine uygunluğu noktasında kendine model olarak belirlemiştir.

Tipleştirmelerin özdeşlik konumları dolayımıyla alımlanmasının farklı okumalara olanak sağladığı diğer noktalar da dikkatlerden kaçmamıştır. Zira anne babası boşanmış olan katılımcılar Meltem'le Haluk'un da boşanması gerektiğini, böylesinin çocuklar için çok daha faydalı olacağını çünkü kendilerinin böyle daha mutlu olduklarını söylerken, diğer katılımcılar Meltem-Haluk ilişkisini, arada sorunlar olmasına rağmen sevgi temeline dayalı bir ilişki olarak yorumlamışlar ve bu nedenle boşanmalarına karşı çıkmışlardır.

Katılımcıların hiçbiri Selami ya da Gönül tiplemesiyle özdeşlik konumları kurmazken, pek azı Haluk'la ilgili yorum yapmış, kendi babasını ya da tanıdığı birini onunla özdeşleştirmiştir; ancak çoğunluk Haluk gibi erkeklerin her yerde bulunduğunu bildiklerini dile getirmiştir. Yine de Haluk tipleştirmesini alımlarken özdeşlik konumları kuranlar da çıkmıştır. Örneğin tipleştirmeler hakkında konuşulduğu sırada "Haluk da aynı babam gibi aslında. Çok katı kuralları var" diyen Selen(İ6), teknoloji konusundaki tartışma esnasında da "Benim babam da böyle hep eski zamanlardan bahsediyor. Modernliğe alışamıyor Haluk gibi eski çağları katıyor

sürekli" şeklindeki yorumuyla bu tiplmeyi nasıl anlamlandırdığını açıklamıştır.

Bu konu tiplştirmeler üzerinden değil de yaş grupları baz alınarak değerlendirildiğinde ise, AO grubundakilerin her soruyu kendi hayatlarıyla ilişkilendirerek ve özdeşlik konumlarından hareketle cevaplandırdıklarını söylemek gerekir. Aşağıda bu çocukların çeşitli cevaplarından yapılan alıntılar açıklayıcı örnekler olacaktır;

Berkay(AO): Anne istediği zaman eve gelir, benim annem istediğinde geliyor.

Ecem(AO): Benim babam bazen geç geliyor annem bile kızmıyor ona.

Kutay(AO): Ben Haluk'u çok sinirli buluyorum, pahalı olan şeylere kızıyor. Cep telefonu bile almıyor çocuğuna. Benim babam da almıyor ama ben daha küçüğüm, Havuç kadar olsam alırdı.

Üç grupta da farklı noktalarda özdeşlik konumları kuran katılımcılar olmuştur ancak, AO grubundaki çocukların hepsi her konuya kendi özdeşlik konumlarından bakarak yaklaşırken, yaş grubu büyüdükçe bu oranın azalması dikkat çekmektedir.

Diğer yandan katılımcılara göre, türsel olarak seriden seriale dönüşmeye başladığı yerde, yani anne ve baba tiplerinin iş nedeniyle uzun süreliğine evden ayrıldıkları noktada Çocuklar Duymasın dizisi kültürel gerçeğe benzerlik kurmakta oldukça başarısız olmuştur. Özellikle AO grubundaki katılımcılar için anneyle babanın bu şekilde evden gitmeleri kabullenilecek bir şey değildir:

Mod: Çocukların anne ve babası iş nedeniyle başka yere gittiler, yoklar artık. Siz ne düşünüyorsunuz bu konuda?

Ecem(AO): Olmaaz.

Kutay(AO): Yazık çocuklara, sonra kim bakacak onlara.

Derya(AO): Artık dedelerinin yanında kalıyorlar ama anne baba gibi olmaz ki. Gitmemeleri gerekirdi bence.

Aynı şekilde aileyi gelenekleri bozan bir ilişki biçimi içinde görmek istemeyen İ3 ve İ6 gruplarındaki izleyiciler de bu durumdan pek hoşnut olmadıklarını dile getirmişler ve İ6 grubundakilerin pek çoğu, İ3 grubundakilerin de bir kısmı bu nedenden dolayı,

özellikle de Meltem tipleştirmesinin evden gitmesinden sonra diziyi izlemeyi bıraktıklarını söylemişlerdir.

4.4. Metinlerarası Okumalar: Sürekli Devam Eden Üretimsel Süreç

Odak gruplara anne ve babanın diziden neden ayrıldıklarını bilip bilmedikleri sorulduğundaysa, yaş grubunun yükselmesiyle doğru orantılı olarak metinlerarası okuma gerçekleştirme olanaklarının da arttığı gözlenmiştir. İ6 grubunda, ikincil ve üçüncül metinlerden yararlanarak metinlerarası okuma gerçekleştiren beş katılımcı yer alırken, İ3 grubunda bu sayı üçte kalmıştır. A0 grubundaki çocuklar ise o anda kendi tahminlerinden yola çıkarak, "Belki iyi iletişim kuramadıkları için, onları kameraya çeken kişi istemiştir gitmelerini" (Ecem, A0) tarzında cevaplar vermişlerdir.

Berfin(İ6): Haluk sokak kadınlarıyla yakalandı.

Ekin(İ6): Meltem de kocasını Tony'le aldattı.

Arda(İ6): Evet ben de okudum, yazdı zaten bütün gazeteler.

Erce(İ6): Ben de biliyorum, bir de Meltem, askerdeyken aldattı kocasını.

Bora (İ6): Televizyondaki magazin programlarında da çıktı bunlar hep.

Zeynep (İ3): Haluk'un neden gittiğini biliyorum çünkü bütün gazeteler yazdı. Ama Meltem'i bilmiyorum.

Berk (İ3): Meltem de kocasını aldattı gerçek hayatta, sonra gönderdiler diziden.

Pınar (İ3): İkisi de aldattılar gerçek hayatlarında.

AO grubunun bu konuda metinlerarası okuma gerçekleştirmemesinin en önemli nedenlerinden birisi, çocukların henüz okuma yazma bilmiyor oluşlarıdır kuşkusuz. Diğer yandan AO grubundakilerin hiçbir şekilde metinlerarası okuma yapamadıkları da söylenemez. Keza bu çocukların, üçüncül metinler olarak etraflarındaki insanların konuşmaları ve dedikodulardan yararlanmak suretiyle okuma yaptıklarına dair örnekler de araştırma içerisinde yer almıştır.

Gizem (AO): Haluk'un hiç böyle davranmaması gerek bence. Sonra bizim yaşımızdaki çocuklar onu izleyince onlar da kaba davranmaya başlıyorlar.

Derya(AO): Haluk öyle kötü kötü laflar ediyor bazen. Herkes gülüyor ama, küçüklerin yanında öyle konuşulmaması gerekir.

Deniz(AO): Meltem'in de Haluk'un bize iyi örnek olmaları gerekir. Yoksa biz de kötü şeyleri örnek alıp kötü şeyler yapabiliriz.

AO grubu katılımcıları her ne kadar ikincil metinlerden pek yararlanamıyor olsalar dahi; yukarıda örnekleri görüldüğü üzere muhtemelen etraflarında konuşan büyüklerinden, ailelerinden ya da öğretmenlerinden duydukları kalıp yargıları alıntılayarak ve tiplileştirmelerin yorumlanması esnasında bu alıntılardan aktif olarak yararlanarak bu gruptakilerin de metinlerarası okumalar gerçekleştirdikleri söylenebilir.

BÖLÜM V

SONUÇ

İletişim sürecinin tüketim ve yeniden üretim kurtelerine ilişkin olarak gerçekleştirilen bu araştırmada, Çocuklar Duymasın adlı dizinin anlamlandırılması süreci içerisinde izleyicinin aktif konumunun, gerçekleştirdiği farklı okumaların ve geliştirdiği stratejilerin üzerinde durulması amaçlanmaktadır. Genellikle şiddet öğeleri ve benzeri unsurların davranış kalıplarına olan etkisinin ölçülmesi bağlamında izleyici araştırmalarına konu olan çocuklar, bu araştırmada ise izleyici koltuklarına, anlamlandırma sürecine aktif katılımlarıyla yorumlamalarda bulunabilen özne konumlarının değerlendirilebilmesi amacıyla oturtulmuşlardır. CDTÜ Geliştirme Vakfı Özel Lisesi öğrencileri arasından yaşa bağlı olarak seçilmiş katılımcılarla gerçekleştirilen görüşmeler doğrultusunda, kuramsal çerçevesi kültürel çalışmalar geleneğine dayandırılan odak grup analizleri yapılmıştır. Görüşmelerden elde edilen bulgular çözümleme kısmında tartışıldığı için, sonuç bölümünde aynı bulguların tekrar edilmesinden ziyade, bu çalışmanın temelini oluşturan

belirli kavramlar üzerinden kuramsal bir tartışma yürütülecektir.

Araştırmanın kapsamı ve varsayımları açısından belirtilmesi gereken en önemli husus, dizi içerisinde kurulan kodlamaları aktif bir şekilde yorumlayan çocukların, gerek gelişimsel farklılıklarına gerekse kendi yaşam deneyimlerine, aile yapılarına ve toplumsal ilişkilerine bağlı olarak alımlama anında farklı okumalar yapabilmiş olmalarıdır. Farklı söylemler içerisinde belirlenen bir özne anlayışla hareket eden ve dolayısıyla metnin tek yönlü belirleyiciliğinden bahsedilemeyeceğini vurgulayan kültürel çalışmalar geleneğinin açtığı yoldan ilerlersek, bu araştırmaya konu olan izleyicilerin de kendi öznel konumları dolayısıyla farklı okumalar gerçekleştirdikleri söylenebilir. Öyle ki, gruplar bazında ele alındığında yaş, eğitim düzeyi, ailelerinin sosyo-ekonomik konumları açısından birbirlerine benzer yönleriyle dikkat çeken katılımcılar arasında dahi, tamamen kendi yaşam deneyimlerinden kaynaklı olarak okumaların farklılaştığı anlar olmuştur.

Bu durum temelde iki nedenle açıklanabilir. Birincisi, daha önce de belirtildiği gibi çocuk izleyiciler dizi içerisinde kurulan kodları kendi sosyal deneyimleriyle dolayımlayarak anlamlandırma sürecine aktif bir şekilde dahil olmaktadır. İkinci önemli

nokta ise, bir durum komedisi örneği olarak Çocuklar Duymasın dizisinin türsel ve metinsel özellikleri bağlamında farklı okumalara izin vermesidir. Metnin akan yapısı ve nihai bir sonuca ulaşamaması, belli anlamlandırma biçimlerinin sabitlenmesini önlediği gibi (Fiske, 1987), bir anlam kapanmasının gerçekleşmemesi de Çocuklar Duymasın'ı farklı okumalara açık bir metin haline getirmektedir. Özellikle, karşıtlıklar yaratılarak kurulan tipeştirmelerin abartılarla süslenmesi ve şakalarla ironilere sıkça yer verilmesi, alımlama sürecinde izleyicinin kendi özne konumu dolayısıyla farklı anlamlardan birini öne çıkararak okumasına olanak sağlamaktadır. Bu doğrultuda metnin çokanlamlılığı, özellikle tipeştirmelerin alımlanması sırasında gözlenir olmaktadır. Aynı tipeştirme bir katılımcı tarafından "direnişin sembolü", Hall'un deyişiyle söylemdeki mücadele alanı olarak yorumlanırken, diğer birkaç tanesi için, egemen ideolojinin dayattığı uzlaşımsal değerleri yeniden üretmek anlamında işlev görebilmektedir.

Bunlarla ilintili olarak, çalışmaya katılan izleyici gruplarını kitle kültürü/pasif izleyici anlayışıyla ele almanın artık hiçbir dayanağa oturamayacağı ortadadır. Çözümleme kısmındaki bulgularla vurgulandığı üzere izleyici, kodlanan mesajları olduğu şekliyle kabul edebildiği gibi, tartışabilmekte ve hatta tamamen ret de

edebilmektedir. Katılımcılar, benzer stratejilerle kurulan kodlamaları varolan yargılarını pekiştirmek anlamında kullanabildikleri gibi, tartışarak da açımlayabilmektedirler.

Bu araştırma, özellikle karşıtlıklarla kurulduğu ölçüde egemen söylemlerin tartışmalı okumalara açılmakta ya da tam aksine varolan kanıları pekiştirmek yönünde kullanılmakta olduğunu göstermektedir. Geleneksel aile yapısı içinde erkeklerle arasında karşıtlıklar yaratılarak kurulan kadının konumunun çocuk izleyiciler tarafından anlamlandırılması süreci, karşıtlıkların anlam üzerindeki mücadelenin kapılarını açması nedeniyle, uzlaşım ve direniş öğelerinin bir karışımını içermekte ve o oranda tartışarak okumaya olanak vermektedir. Çalışmada elde edilen bu veriler, Çocuklar Duymasın bağlamında söylemdeki mücadelenin kadının konumu ve ataerkil düzenin dayatmaları üzerinden gerçekleştiğini vurgulamaktadır.

Anlamlandırma sürecine ilişkin elde edilen veriler ayrıca, izleyicilerin gelişme çağında olmalarıyla ve gelişimsel farklılıkların alımlama sürecine yansmasıyla doğrudan ilintilidir. Çözümleme kısmında da yer verildiği üzere yaş grubu yükseldikçe, hem tartışmalı okuma yapabilen izleyicilerin sayısı hem de sürekli devam eden üretimsel bir sürece işaret eden metinlerarası okuma gerçekleştirme olanakları artmaktadır. Metinlerarası

okumalara ilişkin veriler, her üç grubun da bu stratejiden yararlandığına ancak yaşa bağlı olarak, ilişki kurulan metinlerin ikincil ve üçüncül şeklinde farklılaştığına işaret etmektedir. Bu bağlamda yaşları büyüdükçe diğer televizyon programları, gazete ve dergi gibi ikincil metinleri kullanma oranları artan katılımcı çocukların, yaşları küçüldükçe ise üçüncül metinler olarak nitelenebilecek çevrelerindeki konuşmalardan ve dedikodulardan ciddi şekilde yararlandıkları ve bu durumun alımlama sürecinde etkili olduğu dikkat çekmektedir.

Çalışmada elde edilen en ciddi bulgulardan birisi de, anlamlandırma anında büyük ölçüde kendi özdeşlik konumlarından hareket eden çocukların yaşlarına/gelişim düzeylerine bağlı olarak bu stratejiden yararlanma oranıdır. Yaş seviyesi düştükçe özdeşlik kurma olasılıkları artan çocuklar, bununla doğru orantılı bir şekilde, toplumsal yapı içinde kadının konumunu "annelik" olgusu üzerinden anlamlandırma eğilimi göstermektedirler. Dolayısıyla anlam üretim stratejileri de çocuğun kendi ev yaşamıyla birebir ilişkili olarak değişmektedir.

Bu tarz kollektif özdeşleşmelerin yanı sıra; özellikle erkek çocukların dizi içerisindeki erkek tipleştirmelerle kişisel özdeşleme kurmaları ölçüsünde egemen söylemin dayattığı sınırların dışına

çıkamadıklarına ilişkin vurgu çalışma içerisinde de sıkça tekrarlanmıştır. İnal'ın (1999) belirttiği gibi televizyon anlatısı sınırsız ölçüde bir çokanlamlılık sergilemez, söz konusu olan yapılaşmış sınırlar içerisinde oluşan bir çokanlamlılıktır. Çocuklar Duymasın örneğinde de özellikle "erkeklik" tanımlarının temsili ancak kültürel sınırların izin verdiği ölçüde gerçekleşmekte, farklı olanın temsili ise yine karşıtlıkların yaratılması yoluyla kurulmaktadır.

Bu bağlamda ortaya çıkan bir başka sonuç da çocukların bu diziyi, özne olarak içinde kuruldukları kültürel ve sosyal pratikler dolayısıyla, özellikle "erkeklik" ve "namus" gibi belirli toplumsal norm ve tabulara ilişkin varolan kanılarını pekiştirmek yönünde kullandıklarıdır. Türkiye'de hala bir tabu olarak gözetilmeye devam eden namus kavramının ve "erkeklik" olgusuna ilişkin tanımların anlamlandırılması sürecinde çocuklar, geniş oranda kabul gören toplumsal değerleri tartışmaya açmak yerine bunları kendi inanç ve değer sistemlerine eklemleyerek yorumlamalarda bulunmaktadır.

Gerek erkekle kadın tiplerleri arasında gerekse iki farklı erkeklik tanımı dolayısıyla yaratılan karşıtlıklar birlikte değerlendirilirse; farklı söylemlerin metin içerisinde temsili yoluyla farklılıkların tekrar tekrar

kurulup bu şekilde kapatılmalarına ve aslında egemen söylem içerisinde normalizasyon sürecinin sağlanmasına hizmet etmek amacı taşıyan karşıtlıklar, izleyiciler tarafından kimi zaman tam olarak kodlandığı şekilde açılmakta (farklı erkeklik tanımları üzerinden kurulmuş olanlar örneğindeki gibi), kimi zamansa söylemde mücadele alanı olarak alınılmaktadır (kadın-erkek tipleştirmeleri arasında kurulan karşıtlık örneğinde olduğu gibi). Araştırmanın ampirik kısmında ortaya çıkan bu bulgunun, Hall'un (1992) "hiçbir eklemlenme anının bir değerini garanti edemeyeceği"ne ilişkin vurgusunu doğruladığı söylenebilir.

Cözümleme kısmında üzerinde durulan bir başka husus da, izleyicilerin içerisinde konumlandıkları toplumsal yapıya ait normların ve değer yargılarının, bu diziyle ve tipleştirmelerle kültürel gerçeğe benzerlik kurulması olanakları açısından ne derece belirleyici olduğu ve aynı doğrultuda, kültürel gerçeğe benzerlik kurma olanaklarının da dizinin izlenmesi açısından hangi oranda etkili olduğudur. Her ne kadar çalışmanın başında varsayımlar ve araştırmanın amacı açıklanırken kültürel gerçeğe benzerlik kurma olanakları üzerinde hiç durulmadıysa da, yapılan odak grup görüşmelerinin ardından bu konunun aslında çocukların izleme pratikleri açısından şaşırtıcı derecede önemli olduğu görülmüştür.

Keza katılımcı çocuklar bazında ele alındığında, dizinin son dönem izlenme oranlarında yaşanan düşüşteki en ciddi etkenin bu konu olduğu ortaya çıkmaktadır.

Çocuklar Duymasın dizisinin odak grup katılımcıları tarafından alımlanması sürecine ilişkin olarak ulaşılan sonuçlar bu şekilde özetlenebilir. Bu sonuçlar değerlendirilirken ayrıca, katılımcı çocukların bir özel okulda öğrenim gördükleri ve hemen hepsinin üniversite mezunu, Türkiye ortalamasına göre üst düzey gelir grubundan ailelerin çocukları oldukları göz önünde bulundurulmalıdır. Buna ilaveten bir de katılımcıların özellikle kendilerini rahatça ifade edebilen girişken öğrencilerden seçilmelerinin, gündelik hayatlarında da bu çocukların kültürel normları tartışmaya açan aile ortamlarında bulunuyor olmaları ihtimalini doğurduğu dikkate alınmalıdır. Benzer şekilde, anne ve babayla televizyon izlemenin, çocuğun televizyonda izlediklerine ilişkin daha eleştirel bir bakış açısına sahip olmasını kolaylaştırdığı yönünde pek çok sav önesürüle gelmiştir (Nathanson, 2001). Ancak gerçekleştirilen araştırmanın kesinlikle, o yaşlardaki tüm çocuklara ilişkin bir genelleme amacı taşımadığı ve alımlama analizlerine ilişkin sonuçların yalnızca katılımcı çocuklar özelinde ele alınması gerektiği de belirtilmelidir. Yapılan bu çalışmayı, medya endüstrisinin dolaşıma soktuğu ve ulusal

apta oldukça yaygın şekilde tüketilen bir popüler kültür ürününün çocuklar tarafından ne şekilde alımlandığına yönelik analizler bağlamında bir adım olarak nitelendirmek doğru olur.

Diğer yandan, bu tür bir çalışmanın ayrı ayrı kız ve erkek ocuk gruplarıyla gerçekleştirilmesi, özellikle toplumsal cinsiyet rollerinin alımlanması sürecine ilişkin oldukça faydalı analizler yapılmasına olanak sağlayacaktır. Ayrıca, sınıfsal farklılıklar gözetilerek aynı yaş gruplarından seçilecek çocuklarla da bir çalışma gerçekleştirilmesinin, hem bu araştırmada eksik kalan ynlerin giderilmesi hem de alımlama analizlerine ilişkin yeni ufuklar açması açısından son derece yararlı olacağı düşünülmektedir.

KAYNAKÇA

- ABERCOMBIE, N. (1996), "Television and Society", Cambridge: Polity Press.
- ALEMDAR, K., ERDOĞAN, İ. (1998), "İletişim Kuram ve Araştırmaları", Ankara: MY Yayınları
- ALTHUSSER, L. (1991), "İdeoloji ve Devletin İdeolojik Aygıtları", İstanbul: İletişim Yayıncılık
- BAĞLI, M.T. (2002), "Okul Öncesi Çocukların ve Ailelerinin Televizyon İlintili Etkileşimleri", Yayınlanmamış doktora tezi, Ankara Üniversitesi, Ankara
- BANDURA, A. (1969), "Social Learning Theory of Identificatory Processes", D.A. Goslin (ed.) *Handbook of Socialization Theory and Research* içinde, Chicago: Rand McNally
- BARBOUR, R.S., KITZINGER, J. (eds.), (1999), "Developing Focus Group Research: Politics, Theory and Practice", London: Sage Publications

BATMAZ, V., AKSOY, A. (1995), "Türkiye'de Televizyon ve Aile", Başbakanlık Aile Araştırma Kurumu, Ankara

BENNET, T. (1986), "Popular Culture and Social Relations", Philadelphia: Open Universty Press.

BENNETT, T. (1988), "Popular Fiction: Technology, Ideology, Production, Reading" London; New York: Routledge

CAREY, J. (1988), "Communication As Culture: Essays on Media and Society", New York: Routledge

CORCORAN, F. (1989), "Cultural Studies: From Old to New Wold", Communication Yearbook 12

CULLER, J. (1985), "Saussure", İstanbul: Afa Yayıncılık

CURRAN, J., GUREVITCH, M., WOLLACOTT, J. (1982), "The Study of the Media: Theoretical Approaches", GB: Methuen

CURRAN, J., MORLEY, D., WALKERDINE, V. (1996), "Cultural Studies and Communication", London; New York: St. Martin's Pres

DURSUN, Ç. (2004), "Odak Grup Araştırma Metodu ve Özellikleri", Yayınlanmamış Ders Notları, Ankara Üniversitesi, Ankara

FEJES, F. (1999), "Eleştirel Kitle İletişimi Araştırması ve Medya Etkileri: Yok Olan İzleyici Sorunu", M. Küçük (ed.) *Medya, İktidar, İdeoloji içinde*, Ankara: Ark

FISKE, J. (1987), "Television Culture", London: Methuen

FISKE, J. (1989), "Understanding Popular Culture", London: Unwin Hyman Ltd.

GLEDHILL, C. (1997), "Genre and Gender: The Case of Soap Opera", S. Hall (ed.) *Representation: Cultural Representations and Signifying Practices içinde*, London: Sage Publications

GOODMAN, I. (1983), "Television's Role in Family Interaction: A Family Systems Perspective", *Journals of Family Issues* 4(2) içinde, s. 405-424

GOSLIN, D.A. (ed.) (1969), "Handbook of Socialization Theory and Research", Chicago: Rand McNally

GRAMSCI, A. (1971), "Selection From Prison Notebooks",
London: Lawrence&Wishart

GRANELLO, D.H. (1997), "Using Beverly Hills 90210 to
Explore Developmental Issues in Female Adolescents",
Youth&Society 1997:1 içinde, s. 24-54

HALL, S. (1981), "Notes on Deconstructing 'The Popular'",
R. Samuel (ed.) *People's History and Socialist Theory*
içinde, London: Routledge

HALL, S. (1981), "Cultural Studies: Two Paradigms", T.
Bennet (ed.) *Culture, Ideology and Social Process* içinde,
London: Open Universty Press.

HALL, S. (1989), "Ideology and Communication Theory",
Grossberg et al (eds.) *Rethinking Communication Theory*
Vol. 1 içinde, California: Sage Publications

HALL, S. (1992), "Encoding/Decoding", S. Hall et al.
(ed.) *Culture, Media, Language: Working Papers in*
Cultural Studies içinde, New York: Routledge

HALL, S. (1996), "Questions of Cultural Identity"
London, Thousand Oaks; California: Sage Publications

HALL, S. (ed.) (1997), "Representation: Cultural Representations and Signifying Practices", London; California: Sage Publications

HALL, S. (1999), "İdeolojinin Yeniden Keşfi: Medya Çalışmalarında Baskı Altında Tutulmanın Geri Dönüşü", M. Küçük (ed.) *Medya, İktidar, İdeoloji* içinde, Ankara: Ark

İNAL, A. (1995), "Kültürel Çalışmalar ve İzleyici Sorunu Üzerine", *Kuram 8. Kitap*, s. 59-73

İNAL, A. (1996), "Haberi Okumak", İstanbul: Temuçin Yayınları

İNAL, A. (1999), "Televizyon, Tür ve Temsil", *Yıllık 1999*, s. 255-286

İNAL, A. (2003), "Roland Barthes: Bir Avant-Garde Yazarı", *İletişim: Araştırmaları Dergisi Bahar sayısı* içinde, s. 10-38

İRVAN, S. (ed.) (2002), "Medya, Kültür, Siyaset", Ankara: Alp Yayınevi

KENT, R. (1994), "Measuring Media Audiences", London: Routledge.

KRUEGER, R.A. (1998), "Analyzing&Reporting Focus Group Results", Focus Group Kit 6, London: Sage Publications

KÜÇÜK, M.(ed.) (1999) "Medya, İktidar, İdeoloji", Ankara: Ark

LAZAR, J. (2001), "İletişim Bilimi", Ankara: Vadi Yayınları

LOWERY, S., DeFLEUR, M. (1988), "Milestones in Mass Communication Research: Media Effects", London: Longman Inc.

LULL, J. (2001), "Medya, İletişim, Kültür", Ankara: Vadi Yayınları

LULL, J. (1990), "Insider Family Viewing: Ethnographic Research on Televisions Audiences", London; New York: Routledge

MARKS, K., ENGELS, F. (1970), "The German Ideology", London: Lawrence&Wishart

MATTELART, M. (1986), "Women, Media and Crisis: Feminity and Disorder", London: Comedia.

MOORES, S. (1993), "Interpreting Audiences: The Ethnography of Media Consumption", London; Thousand Oaks: Sage Publications

MORGAN, C.K. (2003), "A Reception Analysis: Latina Teenagers Talk About Telenovelas", Global Media Journal Vol. 2

MORGAN, D.L. (ed.), (1993), "Successful Focus Groups: Advancing The State of Art", London: Sage Publications

MORLEY, D. (1980), "The 'Nationwide' Audience: Structure and Decoding", London: British Film Institute

MORLEY, D. (1986), "Family Television", London; New York: Routledge

MORLEY, D. (1992), "Television, Audiences and Cultural Studies", London: Routledge

MORLEY, D., SILVERSTONE, R. (1991), "Communication and Context: Ethnographic Perspectives on the Media Audiences", K.B. Jensen ve N.W Jankowski (ed.) *Mass Communication Research* içinde, London: Routledge

MORLEY, D., ROBINS, K. (1995), "Spaces of Identity: Global Media, Electronic Landscapes and Cultural Boundaries", London: Routledge

PRESS, A.L. (1991), "Women Watching Television", Philadelphia: Universty of Pennsylvania Press

RAMET, S.P. (1996), "Gender Reversal and Gender Cultures: Anthropological and Historical Perspectives", London; New York: Routledge

ROSENGREN, K.E. (1994), "Media Effects and Beyond: Culture, Socialization and Lifestyle", London; New York: Routledge

RTÜK, (1997), "Aile Bireylerinin Televizyon İzleme Gün ve Saat Alışkanlıkları Kamuoyu Araştırması", Ankara: Radyo Televizyon Üst Kurulu Kamuoyu ve Yayın Araştırmaları Dairesi Başkanlığı

SCHRODER, K.C. (2000), "Making Sense of Audience Discourses: Towards a Multidimensional Model of Mass Media Reception", Journal of Cultural Studies Volume 2

SEITER, E. (1994), "Making Distinctions in TV Audience Research: Case Study of a Troubling Interview", H. Newcomb (ed.) *Television: The Critical View* içinde, Oxford: Oxford University Press.

SENEMOĞLU, N. (2001), "Gelişim, Öğrenme ve Öğretim", Ankara: Gazi Kitabevi

SHOEMAKER, P., REESE, S. (2002), "İdeolojinin Medya İçeriği Üzerindeki Etkisi", S. İrvan (ed.) *Medya, Kültür, Siyaset* içinde, Ankara: Alp Yayınevi

TINCKNELL, E., PARVATI R. (2002), "Big Brother, Reconfiguration te 'Active' Audience of Cultural Studies", European Journal of Cultural Studies Volume 2

TİMİŞİ, N. (1991), "Televizyon Çocuk Programlarının Toplumsallaştırıcı İşlevleri, Örnek Olay: Susam Sokağı", Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Ankara Üniversitesi, Ankara

TOKGÖZ, O. (1994), "Temel Gazetecilik", Ankara: İmge Kitabevi

TURNER, G. (1990), "British Cultural Studies", Boston: Unwin Hyman

TURNER, G. (1993), "Nation, Culture, Text", London, New York: Routledge

TÜTÜNCÜ, F. (1998), "Television Soap Operas and Women, An Audience Study: Turkish Women's Response to The Young and the Restless", Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, ODTÜ, Ankara

WILLIAMS, R. (1958), "Culture and Society 1780-1950", London: Chatto&Windus

YOUNG, S. D. (2000), "Movies as Equipment for Living: A Development Analysis of the Importance of Film in Everyday Life", Critical Studies in Media Communication Volume 4

ZONGUR, N. (1996), "Türkiye'de Aile Yapısı ve Eğitimi İçerisinde Çocuklarda Yaratıcı Oluşturma Bağlamında

Televizyonun Rolü", Yayınlanmamış yüksek lisans tezi,
İstanbul Üniversitesi, İstanbul

Teorik temelini Kültürel alışmalar geleneğinden alan bu tezin amacı, ocuklar Duymasın dizisinin ocuk yaştaki izleyiciler tarafından nasıl alımlandığının ve alımlama sürecinde geliştirilebilecek farklı okuma biçimlerinin analizini yapabilmektir. Bu doğrultuda gerçekleştirilen alışmalar, ODTÜ Geliştirme Vakfı zel Lisesi ğrencileri arasından rastlantısal şekilde seçilen katılımcılarla odak grup yöntemi kullanılarak yapılmıştır.

Tezin amacının ve sorunsallarının açıklandığı birinci bölüm, çalışmanın giriş kısmını oluşturmaktadır. Teorik çerçevenin kurulduğu ikinci bölümü ise, araştırmanın yönteminin tartişıldığı nc bölüm takip etmektedir. Gerekleştirilen odak grup grşmelerinin zmlenmesine ayrılan drdnc blmn ardından ise sonuç kısmında, elde edilen tm bulgular kuramsal olarak değerlendirilmekte ve tezin sorunsalları tekrar tartişmaya aılmaktadır.

The aim of this thesis, of which the theoretical ground is based on Cultural Studies approach, is to analyse how children receive the serial *Çocuklar Duymasın* and the different ways of reading during the reception process. In this sense, three focus groups conducted with students selected randomly from METU Development Foundation School.

The introductory chapter is devoted to an attempt to explain the aim and the problems of this thesis. The second chapter in which the theoretical frame was constructed, is followed by the third chapter where the methodology of the research was discussed. The fourth chapter is devoted to a reception analysis of three focus groups and implies a detailed data collected from those focus groups. Lastly, the fifth part represents an attempt to explain all the findings in a theoretical ground in the form of the results and conclusions drawn from three focus groups and thus to carry out a discussion about the problems of the thesis again.